ॐ तत्सत्

અનુભવ સાર

રચનાર

. ડાહ્યાભાઈ દયાળજી

પ્રકાશક

શ્રી. મોહનલાલ દયાળજી

શાન્તિકુંજ-વિલેપારલા.

ॐ तत्सत्

અનુભવ સાર

આવૃત્તિ ૨ જી] સંવત ૧૯૯૭ [પ્રત ૫૦૦

— રચનાર —

શ્રી. ડાહ્યાભાઈ દયાળજી

— પ્રકાશક —

શ્રી. મોહનલાલ દયાળજી

શાન્તિકુંજ—વિલેપારલા,

મુંબઈ.

કિંમત રૂપિયો એક

ગુજરાતી કોપીરાઈટ-સંગ્રહ

ॐ तत्सत्

અ નુ ભ વ સા ર

અનુક્રમણિકા

શ્રી. મોહનલાલ દયાળજી.

શાંતિકુંજ-ચિત્રશાળા મુંબઈ.

નિવેદન

અનુભવ સારની પ્હેલી આવૃત્તિ ખલાસ થઈ જતાં શ્રી. ડાહ્યાભાઈની વાણીના તથા વેદાંત વિદ્યાના પ્રેમી સત્સંગીઓની ઇચ્છાને માન આપી આ બીજી આવૃત્તિ જેમની તેમ પ્રગટ કરી છે. સંસ્કૃત શ્લોકો વગેરેની છાપ ભૂલો સુધારવાનું તથા પ્રુફ જોવાનું કાર્ય મારા મિત્ર શ્રી. દુર્ગાશંકર કે. શાસ્ત્રીએ કર્યું છે.

પ્હેલી આવૃત્તિ પેઠે આમાં પણ જેનો નકશો કરવાનો હતાં તેનાં બાર પાનાં જ છાપ્યાં છે.

પ્રકાશક,

મોહનલાલ દયાળજી.

ॐ

यतो धर्मस्ततो जयः

ॐ

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय । ॐ नमो नारायणाय । ॐ

त त्व म सि

शांतेःसमं तपो नास्ति
संतोषान्न परं सुखम् ॥
न तृष्णायाः परो व्याधि
र्न च धर्मो दयापरः ॥

पापनो पिता लोभ । धर्मनो पिता संतोष ।

ॐ

नमः शिवाय ।

ॐ

ओं भूर्भुवः स्वः तत्सवितुर्व्वरेण्यं
भर्गोदेवस्य धीमहि धियो यो नः प्रचोदयात् ॥

ભર્તૃહરિ

ભોગો સૌ સંસારના, પામે પળમાં નાશ;
ત્યારે બુદ્ધિમાન તો, તેથી થાય ઉદાસ.

ગર્વ કરે ધન પામિને, તે યમથી દંડાય;
પણ જે તેથી ઊલટા, તે યમથી પૂજાય.

ગર્વ તજે ધન પામીને, જે નર નમ્રજ થાય;
સહિત કુટુંબ પદ પૂજતા, તે નરના યમરાય.

સુકૃત ને વ્રતનાં ફળો, અહંકારથી જાય;
અહંકાર ગુણ હીનનો, શત્રુ સર્પ સમ થાય.

વિવેક ને વૈરાગ્યથી, ઉપજે ઉર વિચાર;
શ્રેષ્ઠ સમાધિ તરતમાં, તેથી સિદ્ધ થનાર.

માટે મન એ વિષયમાં, અર્પો સાંજ સવાર;
નિશ્ચય તેથી નહિ થશે, ફરી કદી અવતાર.

ॐ

ॐ न हि ज्ञानेन सदृशं । पवित्र मिह विद्यते । ॐ

अहंब्रह्मास्मि

अहमेव परं ब्रह्म

परं ब्रह्माहमेव च

अभेदलक्षणं ज्ञानं

तदेव मोक्षसाधनम् ॥

ॐ

सदेवेदं सर्वम् ।

न स पुनरावर्तते । यद्गत्वा न निवर्तते ।

तत्वमस्यादिवाक्योत्थ सम्यग्धीजन्ममात्रतः ।
अविद्या सह कार्येण नासीदस्ति भविष्यति ॥

ॐ

जागर्ति को वा सदसद्विवेकी

ॐ

कामक्रोधौ लोभमोहौ देहेतिष्ठंति तस्कराः ।
हरंति ज्ञानरत्नानि तस्माज्जागृहि जागृहि ॥

अग्निहोत्राणि वेदाश्च राक्षसानां गृहे गृहे ।
दया सत्यं च शौचं च राक्षसानां न विद्यते ॥

त्रिविधं नरकस्येदं द्वारं नाशनमात्मनः ।
कामः क्रोधस्तथा लोभ स्तस्मादेतत्त्रयं त्यजेत् ॥

एतैर्विमुक्तः कौन्तेय तमोद्वारैस्त्रिभिर्नरः ।
आचरत्यात्मनः श्रेय स्ततो याति परां गतिम् ॥

यः शास्त्रविधिमुत्सृज्य वर्तते कामकारतः ।
न स सिद्धिमवाप्नोति न सुखं न परां गतिम् ॥

तस्माच्छास्त्रं प्रमाणं ते कार्याकार्यव्यवस्थितौ ।
ज्ञात्वा शास्त्रविधानोक्तं कर्म कर्तुमिहार्हसि ॥

ॐ

अहर्निशं किं परिचिंतनीयं ।
संसारमिथ्यात्वशिवात्मतत्त्वम् ॥

ॐ

मुक्तिस्तु ब्रह्मतत्वस्य ज्ञानादेव न चाऽन्यथा ।
स्वप्नबोधं विना नैव स्वस्वप्नो हीयते यथा ॥

क्षेत्रज्ञं चापि मां विद्धि सर्वक्षेत्रेषु भारत ।
क्षेत्रक्षेत्रज्ञयोर्ज्ञानं यत्तज्ज्ञानं मतं मम ॥

नतद्भासयते सूर्यो न शशांको न पावकः ।
यद्गत्वा न निवर्तंते तद्धाम परमं मम ॥

बहूनां जन्मनामंते ज्ञानवान्मां प्रपद्यते ।
वासुदेवः सर्वमिति स महात्मा सुदुर्लभः ॥

जले विष्णुः स्थले विष्णु र्विष्णुः पर्वतमस्तके ।
ज्वालामालाकुले विष्णुः सर्वं विष्णुमयं जगत् ॥

ॐ मित्येकाक्षरं ब्रह्म व्याहरन्मामनु स्मरन् ।
यः प्रयाति त्यजन्देहं स याति परमां गतिम् ॥

श्लोकषट्कमिदं पुण्यं प्रातः काले पठेन्नरः ।
यः कंठे धारयेत्प्रीत्या स गच्छेत्परमं पदम् ॥

ॐ

सत्यं वद धर्मं चर

ॐ

ॐ ज्ञानेन तु कैवल्यं । ऋते ज्ञानान्न मुक्तिः । ॐ

अयमात्माब्रह्म

विचारो हि परो लाभो
विचारो हि परं धनम्
विचारो हि परं ज्ञानं
विचारो हि परं पदम् ॥

ॐ

ब्रह्मैवेदं सर्वं ।

बोधो पिता भव ।

लोकनो पिता मोह ।

एकमेवाद्वितीयमितिश्रुतेः
तस्य भासा सर्वमिदं विभाति

દોહરા.

ઘટત ઘટત ઘટ જાત હે, બઢત બઢત બઢ જાય;
ઘટ બઢ જાકો હોત નહિ, યહ લક્ષ્ય લખો મન માંય.

આયુ ઘટત ઘટ જાત હે, તૃષ્ણા બઢત બઢ જાય;
ભાવી ઘટ બઢ હોત નહિ, કરો તોષ મન માંય.

ધન યૌવન યું જાત હે, જેસે ઉડત કપૂર;
નારાયણ ગોવીંદ ભજ, કયું ચાટે જગ ધૂર.

હાય હાય તબ લગ રહે, જબ લગ ઉર અજ્ઞાન;
જ્ઞાન-નેનસે દેખ તું, મે મેરા સમશાન.

આયે બ્રહ્મ—સ્વરૂપસે, હે પુની બ્રહ્મ-સ્વરૂપ;
જાના બ્રહ્મ—સ્વરૂપમે, ત્યજ ભ્રમ લખ નિજરૂપ.

જેમ છે તેમનું તેમ અખા, ગયું આવ્યું કાંઈએ નથી;
આપે આપ આનંદઘન, સ્વસ્વરૂપ જોયું મથી.

ॐ ॐ ॐ

ज्योतिषामपि तज्ज्योति स्तमसः परमुच्यते ।

प्रज्ञानं ब्रह्म

येनेक्षते शृणोतीदं जिघ्रति व्याकरोति च
स्वाद्वस्वादु विजानाति तत्प्रज्ञानमुदीरितम्
चतुर्मुखेंद्रदेवेषु मनुष्या श्वगवादिषु
चैतन्यमेकं ब्रह्मातः प्रज्ञानं ब्रह्म मय्यपि ॥

सत्यंज्ञानमनंतं ब्रह्म । विज्ञानमानंदं ब्रह्म ।

ॐ

चिदेवेदं
सर्वम्

आचार्यवान् पुरुषो वेद श्रोत्रियं ब्रह्मनिष्ठम् ।
तरति शोकमात्मवित् ब्रह्मविदाप्नोति परम् ॥

પ્રસ્તાવના

આ સંસારમાં બધાં મનુષ્યો સુખ અને સુખનાં સાધનો પ્રાપ્ત કરવાની ઇચ્છા કરે છે, અને દુઃખ અને દુઃખનાં સાધનો નિવૃત્ત કરવાની ઇચ્છા કરે છે. વિવેક દૃષ્ટિએ જોતાં ઐહિક સુખ તેમજ પારલૌકિક સુખ વિનાશી છે. શ્રુતિ સ્મૃતિ પણ ઐહિક સુખ તેમજ પારલૌકિક સુખને વિનાશી પ્રતિપાદન કરે છે. શેષ રહ્યું નિત્યસુખ. તેનાં સાધનો વિવેક દૃષ્ટિએ જોતાં સત્સંગ, સદ્‌વિચાર અને આત્મજ્ઞાન છે. માટે ભગવદ્‌ભક્તો, મુમુક્ષુઓ, તેમજ સાર–અસાર–વિવેકની દૃષ્ટિવાળા સજ્જનોને નમ્ર સૂચન છે કે શ્રુતિ સ્મૃતિ પ્રતિપાદિત નિત્ય સુખ જે મોક્ષ છે તેનાં સાધનો વિવેક વિચાર તથા આત્મજ્ઞાન આ લઘુ ગ્રંથમાં સરળ ભાષામાં દર્શાવ્યાં છે, વળી આ ગ્રંથ પરેચ્છાપ્રારબ્ધને આધીન થઈ પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવ્યો છે. જેઓએ આ ગ્રંથ અન્યના હિત માટે પ્રસિદ્ધ કરવાની ભલામણ કરી છે. તેઓનો પ્રસિદ્ધ કરવાનો હેતુ એટલો જ છે કે હમો જ્યારે જ્યારે કોઈ ભગવદ્‌ભકતો સાથે, મુમુક્ષુ સાથે અથવા સારાસાર વિવેકની દૃષ્ટિવાળા સજ્જનો સાથે ધર્મ સંબંધી અથવા જ્ઞાનસંબંધી વિષયોની ચર્ચા કરતા ત્યારે તેઓને શાન્તિસુખનો અનુભવ થતો; માટે તેઓએ ભલામણ કરી કે તમારી વાણીનું દિકદર્શન કરાવો તો અન્ય સજ્જનો તેમજ ભગવદ્‌ભકતોને પણ શાન્તિસુખનો અનુભવ થશે. આ આદર્શને લીધે પુસ્તક પ્રસિદ્ધ કરવાનો શ્રમ તેઓએ લીધો છે. પ્રસિદ્ધ કરનારની છબી ગ્રંથના આરંભમાં રાખેલ છે, વળી આ ગ્રંથમાં અનુભવી મહાત્માઓનો અને શ્રુતિ સ્મૃતિનો સાર પ્રસિદ્ધ કર્યો છે, તેમજ સ્વાનુભવ પણ દર્શાવ્યો છે. છેવટે વાચકવૃંદને ભલામણ કરૂં છું કે વ્યાકરણ કાવ્યકોશથી અજાણ હોવાથી જો પુસ્તકમાં કોઈ સ્થળે ભૂલ હોય તો સ્વમતિનો ઉપયોગ કરી વાંચી આભારી કરશો.

અનુક્રમણિકા

કાર્તિક શુદી ૧૧
સંવત ૧૯૮૩

લી. ડાહ્યાભાઈ દયાળજી.

અનુભવ સાર

ભાગ પહેલો

બાળ બોધ

કક્કા કર્મ, સુધારો તમો; ગુરૂ ઇશ્વર, માતપિતાને નમો.
કક્કે કહ્યું, હૃદયમાં ધરો; નર નારી, ભવ સાગર તરો.
ખખ્ખા ખટપટ, મનની ત્યજો; નિર્મળ ચિત્ત, ઇશ્વર ભજો.
ખખ્ખે કહી, ખરી છે વાત; ભવ તરવા, ભક્તી મન રાખ.
ગગ્ગા ગુણ, સૌમાંથી ગ્રહો; અવગુણ, અંતરમાંથી દહો.
ગગ્ગે ગાયો, જે ઉપદેશ; આપે સૌને, શાંતિ દેશ.
ઘઘ્ઘા ઘટમાં, આતમ રામ; પુરે સૌના, સઘળા કામ.
ઘઘ્ઘો હવે, ઘણું શું કહે; ઘટ ઘટમાં, અંતરયામી રહે.
ચચ્ચા ચતુર, ચેતીને રહે; ચેતન રામ, ચરાચર લહે.
ચચ્ચાએ, ચતુરાઇ જે કહી; ચેતન નર, ભુલે તે નહિં.
છછ્છા છેવટ, કશું નવ થાય; યૌવનમાં લેજો ઉપાય.
છછ્છા છળ, કપટને ત્યજો; છ વેરી તજી, ભગવત ભજો.
જજ્જા જન્મ, મરણનો ત્રાસ; જીવતા દેહે, કરશો નાશ.
જજ્જાએ જીવતર, ફુલ કહ્યું; જો જગદીશમાં, મનડું રહ્યું.
ઝઝ્ઝા ઝટપટ, લે ઉપાય; સદ્‌ગુરૂજીના, ઝીલો પાય.
ઝઝ્ઝે ઝપાટો, યમનો જાય; સદ્‌ગુરૂ, શિક્ષામાં રેવાય.
ટટ્ટા ટાણું, ફરી નવ મળે; જો સમજે તો, સંશય ટળે.
ટટ્ટે ટેક, સમજણની કહી; નર નારી તમો, ભુલશો નહિં.

ઠઠ્ઠા ઠગબાજી, સંસાર; માયા ઠગણી, ખાશો માર.
ઠઠ્ઠે ઠામ, કરવાનું હરિ; ઠેકાણા સર, રહેજો ઠરી.

ડડ્ડા ડર, ઈશ્વરનો ધરે; તે નર પછી, કોનાથી ડરે.
ડડ્ડાએ ડહાપણ, જે કહ્યું; તેમાં સૌનું, અમૃત રહ્યું.

ઢઢ્ઢો ઢોલ, વગાડી કહે; ઢાંકણ સૌનું, હરિને લહે.
ઢઢ્ઢે ઢાંકણ, કહ્યું અતોલ; સમજુ નર, શું બોલે બોલ.

ણણધાર્યું, આવે સુખ દુઃખ; કોઈ રંક, કોઈ મોટા ભૂપ.
ણણગમો, નવ કરશો કોઈ; પોતે પોતાના, કર્મને જોઈ.

તત્તા તત્વ, કરો વિચાર; ભવ સાગરથી, થાશો પાર.
તત્તે તમને રૂડું કહ્યું; તેમાં તમારૂં, સર્વસ્વ રહ્યું.

થથ્થા થાકયા તૃષ્ણાવાન; સંતોષી નર છે શ્રીમાન.
થથ્થાએ થંડક જે કહી; થીરતાથી સૌ લેજો ગ્રહી.

દદ્દા દાવાનળ જે કામ; જ્યાં પેઠો ત્યાં શાના રામ.
દદ્દાનો દુર્લભ ઉપદેશ; કાપે કર્મના સઘળા કલેશ.

ધધ્ધા ધ્યાનમાં જેને હરિ; ત્યાગી વાસના બેઠા ઠરી.
ધધ્ધે ધારણ ઠરાવ્યું ધામ; જીવન મુક્તિનો આરામ.

નન્ના નિશ્ચળ પ્રજ્ઞા કરી; બ્રહ્માનંદમાં રહેજો ઠરી.
નન્ને નિર્મળ સ્થિતિ કહી; વિલંબ એમાં કરશો નહિ.

પપ્પા પારસથી અદકા સંત; સંગતથી કરે સૌને સંત.
પપ્પે પાધરી કહી છે વાત; ધારે નર ભગવત સાક્ષાત.

ફફ્ફા ફેરવો મનની દશા; ફોકટ છાપા તિલ્લક કશા.
ફફ્ફે ફાંટો ફેરવવા કહ્યો; ફેરવ્યા નરનો ફેરો ગયો.

બબ્બા બંધન તેનાં જશે; વાસુદેવ મય દૃષ્ટિ થશે.
બબ્બે બોધનું, જે ફળ કહ્યું; અનુભવિને, હૈયે રહ્યું.

ભભ્ભા ભગવત, એક અખંડ; પુરણ પ્રભુતે, પીંડ બ્રહ્માંડ.
ભભ્ભે ભાનુ, પ્રગટ્યો જેહ; ભૂલ્યા નરનો, દીપક તેહ.

મમ્મા માયા, બંધન પાસ; કાપી પામો, પદ અવિનાશ.
મમ્મે મારગ, સીધો કહ્યો; મમતા ત્યજી, તત્વમાં રહ્યો.
યયા યતન, મોક્ષ માટે કરો; તત્વ સમજી, તત્વ મન ધરો.
યયે યથારથ, ભાખ્યો પંથ; આગમ નીગમ, વિસ્તર ગ્રંથ.
ર રરા રામ, રમાવે જેહ; રમે યોગી જન, જેમ તેહ.
ર રરે રેલ્યો, પૂરણ રસ; આતમ રામ, રહ્યો રસ બસ.
લલ્લા લક્ષ, લખીને રહો; પક્ષપાત ત્યજી. મૌનજ ગ્રહો.
લલ્લો લેખું, કોનું કરે; મન વાણીથી, વસ્તુ પરે.
વવ્વા વાસુદેવ, જગ જાણ; જીવ શિવ, વાસુદેવ ભગવાન.
વવ્વે વિચાર્યો, જે આદેશ; ગાયો ગીતામાં હૃષિ કેશ.
શશ્શા શાક્ષાત, બ્રહ્મ સ્વરૂપ; આપે આપ, આતમ તદરૂપ.
શશ્શાએ, સિદ્ધાંત રસ કહ્યો; નેતી નેતીના, અંતે રહ્યો.
સસ્સો સમાધિ નિર્મળ કહે; આઠે પહોર આનંદમાં રહે.
સહેજ સમાધિ સસ્સે કહી; વતી બ્રહ્માનંદવનમાં રહી.
ષષ્ષા સંકટ સઘળાં ટળે; નીજાનંદમાં મનડું ભળે.
ષષ્ષે શિખામણ સુંદર કહી; અનુભવીના ઉરમાં રહી.
હહહા હાજર જેને હરિ; પુરી કમાણી તેણે કરી.
હહહે હિતની સીમા કહી; જે પામ્યા તે આવે નહિ.
ળળગો જે આપે આપ; કોનો કોણ જપે તે જાપ.
ળળે ળગાની અવધિ કહી; ત્યાં કર્તવ્ય કાંયે નહિ.
ક્ષક્ષા ક્ષરાતીત સ્વરૂપ; સ્વપ્રકાશ સદા સદ્‌રૂપ.
ક્ષર ક્ષરનું જેનાથી ભાન; તેનું કેને થાશે જ્ઞાન.
જ્ઞજ્ઞા જ્ઞપ્તિ રૂપ આતમ દેવ; પુરણ બ્રહ્મ આનંદ ઘન એવ.
જ્ઞએ જ્ઞાન કહ્યું અતોલ; શ્રુતિ સ્મૃતિ વગાડે ઢોલ.
કક્કે કહેણી રૂડી કહી; ધારે નર નારાયણ સહી.
સ્યામ ગુરૂની મહેર ફળી; ડાહ્યાની ઊર્મિ અંતર ગળી.

ભાગ બીજો

ભજનો

(૧)

રાગ—કલ્યાણ

કર વિચાર પરમ સાર, ક્યા સ્વરૂપ મેરો;
સાધન ચાર શિર અવધાર, ફેર ન હોય ભવ ફેરો.—ટેક.

ગુરૂ સમીપ ધરી સમીધ, પ્રભુજી પ્રશ્ન મેરો;
ભવ બંધ દુઃખ પ્રચંડ, કેસે હોય નિવેરો.—કર વિચાર.

પરમ શ્રેષ્ઠ જ્ઞાન જાણ, એ આદેસ મેરો;
જીવ બ્રહ્મ ભેદ ભાન, સાધન મોક્ષ કેરો.—કર વિચાર.

પંચ કલેશાતીત બ્રહ્મ, જીવમે કલેશ ઘણેરો;
કેસે હોય જીવ બ્રહ્મ, ભેદકો નિવેરો.—કર વિચાર.

પંચ કલેશ મતિમે દેખ, સદા અભેદ તેરો;
સાક્ષી બ્રહ્મ રૂપ એક, ગંધ ન ભેદ કેરો.—કર વિચાર.

જન્મ મરણ આદી બંધ, આવેશ ભ્રાન્તી કેરો;
નિત્ય મુક્ત સદા અસંગ, સ્વસ્વરૂપ તેરો.—કર વિચાર.

સુખ સ્વરૂપ સદા અદ્વૈત, દુઃખ દ્વૈત કેરો;
આતમબ્રહ્મ એક એવ, શ્રુતિ સ્મૃતિ હેરો.—કર વિચાર.

ડાહ્યો કહે ગુરૂ શ્યામ પ્રભુ, મોહ નિંદ કેરો;
ઉદય ભાન તમ વિલાન, સ્વસ્વરૂપ કેરો.—કર વિચાર.

(૨)

રાગ–કલ્યાણ

નિજ સ્વરૂપ શુદ્ધ બુદ્ધ, વસ્તુ સદા વિચારો;
નાહમ દેહ નમે દેહ, કેવલોહં સંભારો.—ટેક.

સ્થૂલ સૂક્ષ્મ કારણ દેહ અસત જડ વીકારો;
પંચકોશાતીત દેવ, સાક્ષી એક ધારો.—નિજ.

ત્રય અવસ્થા ભિન્ન ભિન્ન, સંવીત સ્વયં પસારો;
સો સ્વરૂપ નિજ અનૂપ, પરમાનંદ પ્યારો.—નિજ.

જીવ ઇશિ ભેદ છેદ, વાચ્ય વિરોધ નિવારો;
લક્ષ્ય એક છે અદ્વૈત, સોહં બ્રહ્મ ધારો.—નિજ.

વેદ સાર કર વિચાર, એક અદ્વિતીય સારો;
નેતી નેતી વારવાર, નાન્યત કૃષ્ણ ઉચ્ચારો.—નિજ.

ડાહ્યો કહે ગુરૂ શ્યામ પ્રભુ, કેવલ રામ ન્યારો;
સોહી સ્વરૂપ નિજ અનૂપ, પરમાનંદ પ્યારો.—નિજ.

(૩)

રાગ–કાફી

પ્રેમ રસ પાયો રે સદ્‌ગુરૂએ કરૂણા કરી,
અલખ લખાયો રે ભેદ ભ્રાન્તિ દૂર કરી.—ટેક

જાગ્રત સ્વપ્ન સુષુપ્તિમાં, જે ઓતપ્રોત સંવિત;
સ્વયં પ્રકાશે સૌને પૂરણ, એક એવ અદ્વૈત,
નિજાનંદ રૂપે રે પરી· પૂરણ વસ્તુ ભરી.—પ્રેમરસ.

તત્વમસી મહાવાક્ય થકી, લક્ષ્ય અભેદ લખાય,
માયા અવિદ્યા આભાસ યુક્ત વીરોધી ભાગ વીહાય;
બ્રહ્મ આત્મ રહે છે રે, પદ દ્વયવાચ્ય હરી.—પ્રેમરસ.

મુંચ મુંચ જન જીવતા, અહં બ્રહ્મ અવધાર,
સાક્ષી જે સંઘાતનો સોહં સો સંભાર;
સદા પ્રકાશે સૌને રે, આઘટોઘટ એક હરી.—પ્રેમરસ.

બંધ મોક્ષ સુખ દુઃખ વળી, મીથ્યા માયા વેશ;
જાગ્યાને સ્વપ્નું નથી, એ પરમાર્થ આદેશ;
દશમ મળ્યો દશમાને રે, કહો એ વાત કયાં ખરી.—પ્રેમરસ.

બ્રહ્મ આત્મા આત્મ બ્રહ્મ, એક એવ નિરધાર,
વાસુદેવ સર્વ જગ, કહ્યો શ્રી કૃષ્ણ મોરાર,
ડાહ્યો સ્યામ સંગે રે, નિરખે નિજ રૂપ હરી.—પ્રેમરસ.

(૪)

રાગ–કાફી

અનુભવી આવો રે અનુભવ કીજીયે.
સદાસોહં ધારી રે પ્રેમરસ પીજીયે.—ટેક.

પરમ પ્રેમનું સ્થાન જે, તે કહીયે બ્રહ્માનંદ,
તેમાં જો મન મગ્ન થયું, તો કહો કહાં વિષયાનંદ;
જોતાં નહિ જડે રે, પરી પૂરણ વસ્તુ ભરી.—અનુભવી.

શબ્દ સ્પર્શાદી ભોગ જે, ગાયા ગોવિંદે દુઃખરૂપ,
અનુભવી નથી તેમાં રમતા, મળ્યું સ્વયં સુખરૂપ;
સહેજે સમાધી રે, દેહ આત્મ બુદ્ધિ દૂર કરી.—અનુભવી.

બ્રહ્માનંદમાં નિમગ્ન રહે, તે જન બ્રહ્મ સ્વરૂપ,
સીંધવ જઈ જળમાં મળ્યું, થયું એક તદ્રૂપ;
ભેદ નહિ ભાસે રે, એક અદ્વૈત હરી.—અનુભવી.

સદાસોહં દ્રઢ બોધને ધારી, ભેદ ભરમ નિવાર,
વસ્તુ ગત નહિ ભેદ કદાપી, એ અનુભવસાર;
તત્વમસી તપાસો રે, સામવેદે ગાન કરી.—અનુભવી.

જીવ શીવ સદા એક છે, એજ પરમ આદેસ,
શ્રુતિ દ્વૈતને સહે નહિ. કહ્યો સાર સિદ્ધાંત મહેશ;
મહા મોહ ભાંગ્યો રે, શ્યામગુરૂ કરૂણા કરી.—અનુભવી.

(૫)

રાગ–ધનાશ્રી

(કોઈ દેખો અજબ તંબુરા, કોઈ સંત બજાવે પૂરા.)

અબ મન કેરા બ્રહ્મમે ડેરા, આ મીટે મોહ જગ કેરા હોજી.—ટેક.

વાર વાર મનકો વશ કરીએ, ફીરે ન ભવમે ફેરા,
મનો કામના જબહી નાસે, ભાસે સુખરૂપ તેરા.—અબમન.

સત્તા ભાન પુની આનંદ કહાવે, સદા સ્વરૂપે ભેરા,
શીતળ સુગંધ કટુતા તીનો, એકહી ચંદન કેરા.—અબમન.

જ્યોતીકા સો જ્યોતી કહાવે, શ્રુતિ સ્મૃતિ હેરા,
જા કે ભાન તે ભાન સબીહે ભાન બીના અંધેરા.—અબમન.

લેશાનંદ તે આનંદ સબકો, યહી વેદ ઢંઢેરા,
નિજાનંદસે નહિ વો ન્યારા, ગુરૂ ગમસે લખ તેરા—અબમન.

આતમ બ્રહ્મ અખંડ ઘર તેરા, નહિ દૂર નહિ નેરા,
ડાહ્યા કહે ગુરૂ જ્ઞાન નેનસેં, કરલે કારજ તેરા.—અબમન.

(૬)

રાગ–ધનાશ્રી

કોઈ દેખો દેવ ભરપૂરા, સ્વયં જ્યોતી નીજ નુરા હોજી.—ટેક.

જગમે આકે સોજન જાગ્યા, વીવેકસે સંપૂરા;
સોહં સોહં બ્રહ્મ રટે નિત, આપે આપ હજુરા.—કોઈ દેખો.

બ્રહ્માદીક દેવકો લેકે, ચારો ખાણુમે પૂરા;
બાહેર ભીતર સદા એકરસ, નહિ નેરે નહિ દૂરા.—કોઈ દેખો.

આતમબ્રહ્મ બ્રહ્મનિજાતમ, દેવ દમક જગપૂરા;
એક દેવ સબ ભૂત ગુહામે, આતમમે જગ જુરા.—કોઈ દેખો.

આતમદેવ ભરપૂર ભર્યા જ્યોં, મણી સૂતસે પૂરા;
ડાહ્યો કહે ગુરૂ શ્યામ કૃપાતે, દેવ નહિ હે દૂરા.—કોઈ દેખો.

(૭)

(મેરો રોકન હારો કોન મગનસે જાય ચલી.–એ રાગ)

મેરા પરમ બ્રહ્મ રે ધામ, જ્ઞાનસે જાય મીલી.—ટેક.

અદ્વય દર્શનજ્ઞાન કહાવે, નીર્વિષય ધ્યાન મન ભાઈ,
દ્વૈત રહિત એકાન્ત હી જાનો, ધરવા જંગલ જાઈ.—મેરા પરમ.

જ્યાં નહિ ભાસે ભાનૂ ચંદ્રમા, અગ્નિ કેસે જાઈ,
સદા અસંગ સદોદિત જ્યોતિ, સોહી ધામ કહાઈ.—મેરા પરમ.

સર્વ ભૂતમેં આપ બીરાજે, એક દેવ દરસાઈ,
જેસે ધૂમ વીયત નહિ લેપે, રહે જ્યોં કા ત્યોંહી સદાઈ.—મેરા પરમ.

શ્યામ કૃપા તે ડાહ્યો ગાવે, નિજ ઘર ન્યારા સ્થાઈ.
અગમ અગોચર આતમ અબ્ધી વ્રતી લહેર સમાઈ.—મેરા પરમ.

(૮)

એજ–રાગ

કરો અંતરમે આરામ, જ્ઞાનસે ગ્રંથી ગળી.—ટેક.

જન્મ મરણુ તન ધર્મહીજાનો, મોમે એ કછુ નાહિ;
ક્ષુધા પિપાસા પ્રાણુધર્મ હે, આતમ અસંગ સદાઈ.—કરો.

શોક મોહ મન ધર્મ પીછાનો, ગ્રંથાંતરમે ગાઈ;
અહં કરતા ભાવ નહિ જ્યાં, બંધ મુકતા તાહી.—કરો.

ગ્રંથી હૃદયકી નિવર્ત હોવે, સંશય સકળ છેદાઈ;
સર્વ કર્મકી ક્ષીણતા હોવે, આતમ દરશન થાઈ.—કરો.

આતમ લાભસે લાભ સબીહે, ગોવીંદ ગીતા ગાઈ;
કૃત કૃત્યતા પ્રામ પ્રાપ્યતા, દુઃખા અભાવ સદાઈ.—કરો.

શ્યામ પ્રભુ શ્રી ગુરૂ કૃપાતે, ગાવે ડાહ્યાભાઈ;
આતમદેવ સબ ભૂતગુહામે, વાસુદેવ દરસાઈ.—કરો.

---

(૯)

(દયાળુ પ્રભુ સૌનું કરો કલ્યાણ—**એ રાગ**)

દીસે ન જગ આકાર, હે મન દીસે ન જગ આકાર.—ટેક.

સત્ય કહું તો સદા નથી રહેતું, અસત ન દીસે લગાર—રે મન.
સત અસત ઉભયથી ન્યારૂં, છે મીથ્યા જેનો આકાર—રે મન.
મીથ્યા પ્રપંચ બ્રહ્મ સત્યહી જાનો, શ્રુતિ સ્મૃતિ નિરધાર—રે મન.
મીથ્યા જગતસ્વતઃ નહિ ભાસે, ભાસે અધિષ્ટાન આધાર—રે મન.
અધિષ્ઠાનસે ભિન્ન નહિ સો, અધ્યસ્ત સકળ સંસાર—રે મન.
શ્યામ કૃપાતે ડાહ્યો ગાવે, ચરાચર ચેતનકા ચમકાર—રે મન.

---

(૧૦)

એજ–રાગ

મનવા સારી શિખામણ માન, સારી શિખામણ માન—ટેક.

સંત સદા ઉંચે સ્વરથી પુકારે, બંધન તન અભીમાન—મનવા.
મીથ્યા તનને મારૂં માનીને, પામે છે કલેશ મહાન—મનવા.
કામ ક્રોધ મદ લોભ રિપુ વશ, થયો તું જીવ અજાણ—મનવા.

શમદમ શ્રદ્ધા આદી સજીને, ધર સદ્‌ગુરૂ પદ ધ્યાન—મનવા.
ગુરૂ ભક્તિ ગુરૂ જ્ઞાન ગ્રહી, માયા મોહ તજો બળવાન—મનવા.
ડાહ્યો કહે ગુરૂ શ્યામ કૃપાથી, તજ ભવ ભજ ભગવાન—મનવા.

(૧૧)

એજ—રાગ

અમૃત પાન કરો, પ્રતિદિન અમૃત પાન કરો.—ટેક.

બાહ્ય વિષયથી વૃત્તિને વારી, પ્રત્યક અભિન્ન ધરો.—પ્રતિદિન.
સચ્ચિદાનંદ સ્વરૂપ સ્વયં નીજ, દુરમતી દુઃખ હરો.—પ્રતિદિન.
બ્રહ્માનંદ આનંદ અખંડીત, વામે નિમગ્ન રહો.—પ્રતિદિન.
સહેજાવસ્થા સદા સુખકારી, દેહાતમ બુદ્ધિ હરો.—પ્રતિદિન.
જીવન્મુક્ત અહં ભાવ ટળ્યો જીન, વિદેહ મોક્ષ ખરો.—પ્રતિદિન.
ડાહ્યો કહે દુઃખ દ્વૈતમતિમાં. અદ્વૈત અમૃત ઝરો.—પ્રતિદિન.

(૧૨)

(આવ મોરે પંડીત જ્ઞાન વિચારી, તમે રે ગાગરીયાને ઉપર પણીયારી.—**એ રાગ**)

માનવી તનકી કીમત નહિ જાણી, વિષય ભોગમે મોહિત પ્રાણી.—ટેક.

નિદ્રા ભય ભોગ પશુ હી સમાને, જ્ઞાન અધિકતા તે માનવ જાણે.—માનવી.
બાહ્ય વિષયમે નહિ સુખ પાવે, જ્યોં બાલક અપનો પગ ધાવે.— „
વિષય ભોગ સો રોગ હી જાણો, જ્યું ભોગે ત્યું દુઃખ હી માનો.— „
યા તે લહો વૈરાગ્ય હી શ્યાણે, સાધન જ્ઞાન કો સંત વખાણે.— „
જ્ઞાન વિના મુક્તિ કોઈ ભેટે, મૃગચર્મસે આકાશ લપેટે.— „
દ્વિતીયાદ્ધય ભય શ્રુતિ પુકારે. મોહમયી નગરીમે સુને કોન પ્યારે.— „
ડાહ્યો ૨ અપનો મન સમજાવે, રહો નીજ ધરમે સુખહી પાવે.— „

(૧૩)

રાગ—એજ

બ્રહ્મ રસ પીવે વીરલા જ્ઞાની, શાન્તિ જાકી અક્ષય સુખ ખાની.—ટેક.
કામ ન ક્રોધ ન લોભ ન જાકે, મોહ નહિ મદ મત્સર તાકે.—બ્રહ્મ.
વિદ્યાવંત અરૂ મૂઢ અજ્ઞાની, સમતા લહે નીજ રૂપ પીછાની.— ,,
સત્વ રજો તમ તીનો ભાઈ, આપત તોયે ચલે નહિ રાઈ— ,,
ઉદાસીન વત વીચરે ભાઈ, અડોલ વૃત્તિ ડોલે નહિ ક્યાંઈ.— ,,
સુખદુઃખમે મન સમતા માને, સમ કાંચન ધુળ પથ્થર જાવે.— ,,
માન અપમાન સદા સમ જાકે, મિત્ર અરિ સમ દ્વેષ ન વાકે.— ,,
શ્યામ કૃપા તેં ડાહ્યા ગાવે, ઉર ધરે નર શાન્તિ પાવે.— ,,

(૧૪)

પ્રભાત

બાહ્ય પાખંડથી રામ રીઝે નહિ, રીઝની રીત તે પ્રીત જાણો;
તીલક છાપા કરે તાપતો નવ ટળે, થાપ ઉથાપનું મેલ થાણો.—ટેક.
સદ્‌ગુરૂ સંતને સેવ સદ્‌ભાવથી, રામને રીઝવા ટેવ સાચી;
મૂક્તિનો પંથ એ કહ્યો સૌ ગ્રંથમાં, તે વીના આન તે કરની કાચી.—
સદ્‌ગુરૂ સંત છે રૂપ ભગવંતનું, રખે ભીન્નભાવ કોઈ મન આણો;
તર્ક દૃષ્ટી તજી પ્રેમ ભાવે ભજો, પરમ પ્રસાદથી મૂકિત માનો.—
સંત સેવ્યા વીના આન એ વાટ છે, ભવ અટવી ભમે સ્થાન નાવે;
શ્યામ સદ્‌ભાવથી સેવીયે સદ્‌ગુરૂ, સદ્ય એ ધામ તે એજ આવે.—

(૧૫)

પ્રભાત

એક અદ્વૈત સ્વ આત્મા અવગમે, પરમ પ્રેમાસ્પદ તેજ પામે;
શોક સઘળો શમે કર્મકો નવદમે, જન્મનું બીજ કદી ન જામે—ટેક.

વેદ વેદાન્તનું સાર સમજ્યા વીના, જીવને શીવનો ભેદ ભાખે;
તેજ દૂર મેધ દુર્ભાગ્ય મહાદીન છે, જાણવો દેવ પશુ શ્રુતી શાખે.—
સદ્‌ગુરૂ સંતથી વસે જે વેગળા, સાર સિદ્ધાંત રસ કેમ ચાખે;
દ્વૈત દૃષ્ટિધરી ખાણ ચારે ફીરે, ભોગવે કષ્ટ બહુ જ્ઞાન પાખે.—
જ્યાં લગી દ્વૈતનું ભાન મતિમાં રહે ત્યાં લગી ભય અવશ્યજ થાયે;
ભેદ ટળ્યા વિના ખેદ ખૂટે નહિ, શ્રુતિ સ્મૃતિ એમ ગાયે.—
સ્વયં સાધ્યા વિના કોટી સાધન કરે, અંડ ફોડીને પાર જાયે;
શ્યામ સંસારનું અંત આવે નહિ, વિના ગુરૂ જ્ઞાન નહિ કો સહાયે.—

(૧૬)

રાગ—ગરબી

નિરંજન નાથ નિરંતર ભજીયે રે, ભીન્નભાવ હૃદયથી તજીએ—ટેક.
આવો ઉત્તમ અવસર આવ્યો રે, તે તો શુર ગણુ ને મન ભાવ્યો રે;
બત સુકૃત શબ્દ સુણાવ્યો ... ... નિરંજન નાથ.
શુભ કૃત્ય નિત્યાદીક કરીયે રે, ફળ આશ સકળ પરહરીયે રે;
હૃદયે ધ્યાન હરિતણું ધરીએ ... ... નિરંજન નાથ.
હરિકૃપયા જીજ્ઞાસા જાગે રે, તેથી મોક્ષ પદારથ માગે રે;
સાધુ સંગે સદા અનુરાગે ... ... નિરંજન નાથ.
સાધુ સંગે વિવેક વીકાસે રે, નિત્ય અનિત્ય યથારથ ભાસે રે;
માત્રા સ્પર્શજ ધન્યજી હાસે ... ... નિરંજન નાથ.
સંપત્તિ ષટ્ક શમાદિ સારી રે, મોક્ષ કામ સમેત સુધારી રે;
તત્ત્વ બોધ તણો અધીકારી ... ... નિરંજન નાથ.
શ્રી સદ્‌ગુરૂ શરણે જન જાવે રે, ગુરૂ લક્ષ યથાર્થ લખાવે રે;
સંશય શોક સમૂળ નસાવે ... ... નિરંજન નાથ.
શબ્દે પરે કુશળ ગુરૂ કહીયે રે, તેથી જ્ઞાન વિમળતો ગ્રહીયે રે;
માનસ દોષ સર્વથા દહીયે ... ... નિરંજન નાથ.

ગુરૂ તત્ત્વમસી તી ઉચ્ચારે રે, તેનું અર્થ અખંડ વિચારે રે;
વાચ્ય અંશ વિરોધી નિવારે ... ... નિરંજન નાથ.
યાવત્ વાક્ય અર્થ ન વિકાસે રે, સંશય યદિ વા વિપર્યય ભાસે રે;
તાવત્ શ્રવણ મનન નિદિધ્યાસે... ... ... નિરંજન નાથ.
સાક્ષાત્કાર થયું હૃદે જ્યારે રે, શેષ કૃત્ય રહ્યું નહિ ત્યારે રે;
યથારબ્ધ તથૈવ વિહારે ... ... નિરંજન નાથ.
બાળ બોધ અનુક્રમ આપ્યો રે, સૂત્ર પ્રાય અર્થ યહ રાખ્યો રે;
શ્યામ વિસ્તર ગુરૂ મુખ આપ્યો... ... ... નિરંજન નાથ.

(૧૭)

ટોડી રાગમાં-કાફી

મનુજા સાર અસાર વિચાર—ટેક.

સારાસાર વિચાર ન મનમુખ, ગુરૂમુખ કર નિર્ધાર—મનુજા.
હોય સાર ધરિયે દીલ ભીતર, કર અસાર પરિહાર;
હે સુખ સાર કરો તત્સાધન, કારણ દુઃખ નિવાર—મનુજા.
સુખમપિ દ્વેધા યમ નચિકેતા, શ્રેય પ્રેય ઉપધાર;
ભિન્ન વિષય સાધન ફળ ન્યારે, ભિન્ન ભિન્ન અધિકાર—મનુજા.
દ્રષ્ટાદ્રષ્ટ વિષય સુખ સાધન, પ્રેય અર્થ અવધાર;
અપરિચ્છિન્ન આનંદ સસાધન, શ્રેય સમજ શ્રુતિસાર—મનુજા.
પ્રેયો વાંછતિ મંદ મનીષો, યોગ ક્ષેમ ધીધાર;
શ્રેયો વાંછતિ ધી ધન ધીરો, લોક પરિક્ષણ કાર—મનુજા.
વિષયાનંદ નકલ મુનિ માનત, મુક્તિક અસલ ઉદાર;
નકલાનંદ પ્રતિબિમ્બ, અસલ સુખ બિમ્બ ભૂત અવિકાર—મનુજા.
નકલાનંદો રાગિણી રાગી, અસલ વિરાગીણી પ્યાર;
નકલાનંદી પ્રેમી રોવેંગે, અસલ કુશલ હસનાર—મનુજા.
નકલાનંદ નશત ક્ષણ ક્ષણમેં, અક્ષય અસલ અપાર;

અસલાનંદી વિરલા યોગી, નકલ નિખિલ સંસાર—મનુજા.
અસલ ન આયો અકલ નકલમેં, કીનો પ્યાર ગંવાર;
અસલ નકલ દોનુ કર સરકે, ખબર વિના મુખ છાર—મનુજા.
નકલાનંદી નાક નરકચર, અસલ અચલ રહનાર;
અસલાનંદ સિંધુકર બિંદુ, પસર્યો લોક મઝાર—મનુજા.
માનવ દેહ અસલ અધિકાર, પાયો પદ ધિક્કાર;
શંકરમે જાકો મન તાકે, શંકરમે નહિ બાર—મનુજા.
શંકર કરૂણા બીન નહિ ઉતરે, વિષય પ્રેમ વિષ ભાર;
અસલાનંદ સ્વરૂપ સદા શિવ, જ્ઞાના નંદા ગાર—મનુજા.

(૧૮)

રાગ–ગરબી

એક છે એક છે એક છે રે, સર્વ ભૂતોમાં આત્મા એક છે;
મન કલના માત્ર અનેક છે રે, સર્વ ભૂતોમાં આત્મા એક છે—ટેક.
દૈવી માયા ઉપાધિ યોગે, બ્રાન્તે ભાસિયું અનેક છે રે—સર્વ.
અસ્તિ ભાતિ પ્રિય સિંધુ મઝારી, નામ રૂપ લહરી અનેક છે રે—સર્વ.
આદાવંતે હેમ મૃદદારૂ સુતર, કાર્યા કાર અનેક છે રે—સર્વ.
અયસ શસ્ત્ર પીતલમાં પાત્રો, ખાંડ રમકડાં અનેક છે રે—સર્વ.
રજ્જુ ભુજંગમ સીપીરૂપું, એમ ભવ ભાવ અનેક છે રે—સર્વ.
સવિતા આકાશે એક પ્રકાશે, જલ પ્રતિબિમ્બ અનેક છે રે—સર્વ.
એક ગગન ઘટમઠાદિ યોગે, ભાસે ભેદ અનેક છે રે—સર્વ.
અધિષ્ઠાન ઈશ્વિરની સત્તા, તેમાં ભાન અનેક છે રે—સર્વ.
બીજું જુવે ન બીજાનું, એ જ્ઞાનીની ટેક છે રે—સર્વ.
ઉપદેશાર્થે સકલ કલ્પના, વાસ્તવ એક ન અનેક છે રે—સર્વ.
જડ ચેતન વા બ્રહ્મને માયા, સ્વામિક સર્વ વિવેક છે રે—સર્વ.
ચિચ્છકિતમય ભારે ભુજંગી, મુખમાં માનસ ભેક છે રે—સર્વ.
ભૂતોમાં આત્મ ભૂતો આત્મમાં, અન્વયને વ્યતિરેક છે રે—સર્વ.
જ્ઞાનાનંદ અનુભવ તરૂ બાલક, ગુરૂ વચનોદક સેક છે રે—સર્વ.

ભાગ ત્રીજો

શ્રી રામ ભગવાનનો લઘુ રામ સુબોધ

श्लोकाः

यावदायुस्त्रयो वन्द्या वेदांतो गुरुरीश्वरः ॥
आदौ ज्ञानप्रसिद्ध्यर्थं कृतघ्नत्वापनुत्तये ॥१॥
तावद्गर्जंति शास्त्राणि जम्बुका विपिने यथा ॥
न गर्जति महाशक्तिर्यावद्वेदान्तकेसरी ॥२॥
वेदान्तार्थविचारेण जायते ज्ञानमुत्तमम् ॥
तेनात्यंतिकसंसारदुःखनाशो भवत्यनु ॥३॥
[1]प्रमाणनखनिर्भिन्नमहामोहामरारये ॥
नमस्कुर्मो नृसिंहाय स्वप्रकाशचिदात्मने ॥४॥
एकमेवाक्षरं यस्तु गुरुः शिष्यान्प्रबोधयेत् ॥
पृथिव्यां नास्ति तद्द्रव्यं यद्दत्त्वा चानृणी भवेत्॥५॥
हरेरुष्टे गुरुस्त्राता गुरौ रुष्टे न कश्चन ॥
सर्वस्मादधिकं तस्माद् गुरुं यत्नेन पूजयेत ॥६॥

---

१ प्रमाण रूप नखों करके विदारित किया है महामोह (अज्ञान) रूप हिरण्यकसिपु जिसने.

तोटक छंदः

गुरु [1]विग्रह को नितध्यान धरुं।
प्रणिधाय [2]निकाय प्रणाम करुं॥
अपनो जन जान अकम्प किये।
सब संशयशोक शमायदिये॥७॥
गुरुके सम आन उदार नहीं।
परि शोधन कीन त्रिलोक महीं॥
शरनागत आगत जन्त जबी।
अनयास सरे सब काज तबी॥८॥
गुरके पदपंकज जास रति।
सरजे शुभ शाधन तास मति॥
श्रुतिसंमत बोध प्रकाशकरे।
भ्रमजाल विशाल समूल मरे॥९॥
गुरुदेवकियो उपकार यथा।
मुख तें कही जात नतास कथा॥
अजआव लगी करुँ सेव जबी।
तदपि प्रतिकार न होत कबी॥१०॥

१ मूर्ति. २ आठ अंगोंका समूह.

गुरुके यश शेष महेश कहे।
निगमागम जास न अंत लहे॥
समता उपमा नहि जात भनी।
नभसागर ज्यों उपमा अपनी ॥११॥

कुंडलियों

आतम तत्त्वादेशप्रद हियतम हारक हंस।
निगमागमनित गावहीं पावनजास प्रशंस ॥
पावनजास प्रशंस ज्ञानविज्ञान उजागर।
शरनहरनभवखेद सदा निजसुखकेसागर ॥
सामकरतपरनाम हरन भवभरम अनातम।
धन्यधन्यगुरुदेव दियो आदेश निजातम ॥१२॥

दोहा

गंग हरत हे पापकूं तापशशीकर छीन ॥
कल्पद्रुम हरदीनता संतहरे येतीन ॥१३॥
संतगंगतें निर्मला शीतल शशितें जान ॥
कल्पद्रुमतें सुखद अति भाषे बेदपुराण ॥१४॥
ईशमिलावैसंतकूं संतमिलावैईश ॥
यातें एक स्वरूपहे संतसोइ जगदीश ॥१५॥

सहजहिसंतसमाजमें आनंदहोत उद्योत ॥
बिनुसज्जन संसारमें जनम जनम जनरोत ॥१६॥
सज्जनपरम उदारअति देतसदाव्रतदोइ ॥
अभिमतदृष्ट अदृष्टफल वेदविदित नहि गोइ ॥१७॥
सज्जन पारस प्रगटजग परसत मतिपलटाय ॥
कुमति कुधातुमिटायके कंचन सुमति कराय ॥१८॥
सज्जनघन नितवर्षहीं अमृतरसमयबैन ॥
सुनत नशे तनतापत्रय उपजे अद्भुतचैन ॥१९॥
हरिगुरुसज्जन एक हें यामें रंच न भेद ॥
समलच्छन सुखदेनसम हरेंत्रिविधभवखेद ॥२०॥
ताजि अवलंबन आनको सद्गुरुचरन उपास ॥
ब्रह्मनिष्ठ निगमांतविद कटेविकटभवपाश ॥२१॥
सद्गुरुसम त्रैलोकमें नहि को सुखकी सीर ॥
शरनागत जन जानके मेटत मनकी पीर ॥२२॥
सद्गुरुसम त्रैलोकमें नहि को गरीबनिवाज ॥
दीनदुखित लखि जंतकूं देत अभयपदराज ॥२३॥
सद्गुरुसम त्रैलोकमें नहि ठरवेको ठाम ॥
संशयशोक मिटायके अर्पे अविचल धाम ॥२४॥

सद्गुरुसम त्रैलोकमें नहिको साचोमीत ॥
बिनु कारण करुणा करे पूरण पाले प्रीत ॥२५॥
सद्गुरुसम त्रैलोकमें नहि को रक्षक साम ॥
जोर नही यमराजको सादर करे सलाम ॥२६॥
काल कर्म गुणतंत्र सब यावत तनुभृत जंत ॥
क्या करिहें परित्राण पर आप ग्रसित अहिदंत॥२७॥
श्रीसद्गुरुवरशरण तजि गृहे आनकी ओट ॥
तास विनाशे ना कदा कालकर्मकी चोट ॥२८॥
श्रीसद्गुरुवरशरणतजि करे अवरकर आश ॥
तरुशाखातजि आम[1] फल निश्चय पावे नाश ॥२९॥
श्रीसद्गुरुवरशरणतजि करेयतनशतकोइ ॥
कदाकुशलता ना लहे अधिक आपदा होइ ॥३०॥
श्रीसद्गुरुवरशरणबिनु प्रबल प्रवाहीजंत ॥
पंच[2]परवके पूरमें डूबत नहि निकसंत ॥३१॥
शुष्कसरितके पूरमें बहेजातजडजंत ॥
तुरियातटपरबेठके हेर हसत हें संत ॥३२॥

---

१ अपक्व. २ तमो मोह महामोह तामिस्र अंतधामिस्र ये पांच पर्व.

मिल्योचहत परब्रह्मकूं रहत संतसें दूर ॥
सामसुनयननिमीलके देख्योचाहत सूर ॥३३॥
सद्गुरुसंतस्वरूपइक यामेंभेद नकोइ ॥
श्रोतिय निष्ठीसंतकों गुरुपद प्रापत होइ ॥३४॥
सद्गुरुतत्त्व बताव हीं आगम निगमनिरूप ॥
देहादिकतें भिन्नजो ब्रह्माभिन्नस्वरूप ॥३५॥

तोटक छंदः

सतचेतन जो सुखरूप सदा ।
परिपूरण एक न भेदकदा ॥
असरूप सनातन वेद कहे ।
दृढ धारतधीर न खेद रहे ॥३६॥
परमातम आतम एक रटो ।
सब शंककलंक विकंट कटो ॥
सदर्दैशिक सो उपदेशकरे ।
जिनतें भवशोक विमोह मरे ॥३७॥

दोहा

तनुता प्रत्यक्तातथा संस्कार अतिसार ॥
निर्मलता युतजानिये वृत्तिब्रह्माकार ॥३८॥

अहं ब्रह्म या वृत्तिमें साक्षीअरुआभास ॥
दूजो भासतविषयह्वै साक्षीस्वयंप्रकाश ॥३९॥
असौ अन्य में अन्य हुं ऐसीजासप्रतीत ॥
सोनहि जानत तत्त्वकूं देवपशुश्रुतिगीत ॥४०॥
प्रत्यक्तत्त्वपरेशमें अंतर नहीं लगार ॥
विमलाशयमेंदर्शहीं वस्तुविमलआकार ॥४१॥
ईश्वर जीवकलाकरी कीनोआप प्रवेश ॥
भूतांतर भगवान सो अत्र न संशयलेश ॥४२॥
एषतआत्मासर्वगत यत्साक्षादपरोक्ष ॥
निगमाशयजानेबिनाभाषेतासपरोक्ष ॥४३॥
ईशावास्य अशेष जग अंतर्यामी इष्ट ॥
विष्णुव्यापनशीलते किंवा सर्व प्रविष्ट ॥४४॥
नारायण नरनारमें कियो अयन अनयास ॥
रमेरमावेराम सो वासुदेव सबवास ॥४५॥
ब्रह्मैवाहं हरहरि तत्त्वं सोहं नाम ॥
शाश्वत शिव आनंदघन केवलतारक राम ॥४६॥
एवमादिश्रुतिवचनगण जो सुमरतनरनित्य ॥
हरतिहार्दतमतासहरि उदितयथा आदित्य ॥४७॥

रथोद्धता छंद

जातिनीतिकुलगोत्रदूरगं ।
नामरूपगुणदोषवर्जितम् ॥
देशकालविषयातिवर्तिय-
ब्रह्मतत्त्वमसि भावयात्मनि ॥४८॥

तोटक छंद

गुणजाति सँबंधविकारजिते ।
सबधर्म अनातममाँहितिते ॥
परमातममें नहि दोषकदा ।
गतमाय अकाय अरूपसदा ॥४९॥

जबतेंजनको असजानपरे ।
तब भौतिकभावसुभावटरे ॥
सरवांतरआतम एकलहे ।
तिनकों परिशेष नकाजरहे ॥५०॥

सोरठा

अंतर अथवाबार वैरी नहिको विश्वमें ॥
दीनोमूलउखार अहंकार-रागादिरिपु ॥५१॥

ब्रह्मात्मैक्यप्रबोधतें चिज्जड संशय कर्म ॥
नशेंग्रंथित्रयमोहभव पावे पूरण [1]शर्म ॥५२॥

अंतरजानअजानको ग्रंथिविभेदनिदान ॥
लौकिक वैदिक कर्ममें दीसेदोनसमान ॥५३॥

नहि ज्ञानकी गांठडी नवा चातुरी चोज ॥
मनकी [2]कलना मारनी यहिअनुभवको ओज ॥५४॥

अजर अमर अज अभय विभु निर्विकल्प गतशोक॥
निगमनिरूपत दुःखतें रहिततथाअवलोक ॥५५॥

नित्यप्राप्तनिवृत्तको प्रापणमोचन ज्ञान ।
मोहमात्रप्रतिबन्धको साधनकर्मनजान ॥५६॥

वस्तु अप्राप्तनिवार्यको साधनकर्मनबोध ।
नाकनरक ऐसें खलु वदतवेदअविरोध ॥५७॥

केवलकों कैवल्यवा कल्पितकोंकैवल्य ।
ग्राहककोऽसौमोक्षको कुंठितकविकौशल्य ॥५८॥

क्याकेवलमें कल्पना जारजल्पनाजूठ ।
केवलमें कल्पन करत मारत नभमें मूठ ॥५९॥

---

१ पूर्णानंदको पावे हैं. २ संकल्पसे रहित होना.

निर्विकल्पनिर्वाणपद विकलपविश्वविलास ।
सारसकलवासिष्ठको शुकमुनिकीनसमास ॥६०॥
पूरणतत्त्वप्रबोधतें कलनामात्रप्रशांति ।
विनाशांतिसुखनालहे काचमणोरिवकांति ॥६१॥
हृदयाम्बरगत बोधरवि जबलग उदय नपाय ।
मोहनिशामेंमारमुख सुखधन लेत चुराय ॥६२॥
अहमाकाराआत्मधीर्या चात्मीयममेति ।
[1]अंर्थशून्यमतियुगलयदि सहिआत्मज्ञतदेति ॥६३॥
मनपंछी तबलग उडे विषयवासनामांहि ।
ज्ञानबाजकी झपटमें जबलग आयो नांहि ॥६४॥
सामसमाहित भव सदा मिथ्या आशनिराश ।
अक्षयसुख-निर्मभमन नशे विषमअभ्यास ॥६५॥
संततब्रह्माभ्यासतें मल विक्षेपविनाश ।
ज्ञानदार्ढ्यनिर्वासना जीवन्मुक्ति प्रकाश ॥६६॥
सामसमाहित सो सुखी अपर सर्व [2]विपरीत ।
इतर इतर धी धारके करहीं कालव्यतीत ॥६७॥

१ चिज्जड तदात्माध्यासरूप अर्थसें रहित. २ दुःखी.

निज अनुभूत सौषुप्तसुख परमप्रेम अनुमान ।
[1]एष अस्य इति वेदगी आत्मानंद बखान ॥६८॥

अंतरकरेनकल्पना मुखे न बोले बोल ।
एषावस्थाउन्मनि अंतःकरण अडोल ॥६९॥

सामसमाहित समुजहीं राजयोगकी रीत ।
सहजसमाधि विहायके गावे कीन्के गीत ॥७०॥

अर्धनिमीलित अक्षिमें सुख अनुभवकी संघ ।
परिचय तत्र प्रवीणको क्या अवलोके अंध ॥७१॥

श्लोकाः

दुर्लभो विषयत्यागो दुर्लभं तत्त्वदर्शनम् ।
दुर्लभा सहजावस्था सद्गुरोः करुणां विना ॥७२॥

आश्चर्यमद्य मम भाति कथं द्वितीयं ।
नित्ये [2]निरस्तनिखिलेशिवचित्प्रकाशे ॥७३॥

---

१ एषोऽस्य परमआनंदः यह श्रुतिवचन भी आत्मस्वरूप आनंदकोंही दिखावे हैं. २ नित्यनिवृत्त है असज्जड दुःखरूप प्रपंच जिसमें ऐसे नित्य स्वप्रकाश अद्वैत वस्तुमें यह तिमिरसे प्रसूत द्वैत कैसें रहा होगा. क्या ये वेद पहिले नहि रहे.

आसीत्पुरेति किमिमाः श्रुतयो न पूर्वं ।
येन द्वितीयमभवत्तिमिरप्रसूतम् ॥७४॥

त्वत्पादपंकजसमाश्रयणं विना मे ।
सन्नप्यसन्निव परः पुरुषः पुरासीत् ॥

त्वत्पादपद्मयुगलाश्रयणादिदानीं ।
नासीन्न चास्ति न भविष्यति भेदबुद्धिः ॥७५॥

परामृष्टोसि लब्धोसि प्रोषितोसि चिरं मया ।
इदानीं त्वामहं प्राप्तो न त्यजामि कदाचन ॥७६॥

त्वां विना निस्वरूपोहं मां विना त्वं कथं स्थितः ।
दिष्ट्येदानीं मया लब्धो योसि सोसि नमोस्तुते॥७७॥

इति श्रीपद्यरत्नावल्यां लघुसामसुबोधनं संपूर्णम

ગરબી

વાર છે વાર છે વાર છે રે, બ્રહ્મ જ્ઞાની બનસ પણ વાર છે રે;
નિગમ ગોચર પાર છે રે, બ્રહ્મ જ્ઞાની બનસ પણ વાર છે રે—ટેક.

મનમુખતેં ચાર પુસ્તક વાંચ્યા, સમુજ્યો ન ગુરૂ ગમ સાર છે રે—બ્રહ્મ.
ભણ્યો ભલે તું ચારે અઢારે, પટ્ત્રય બીજા ચાર છે રે—બ્રહ્મ.
જ્ઞાની બની જગમાંહિ પૂજાવે, લીધો સકળ શિર ભાર છે રે— ,,
જ્ઞાની દૈવી સંપદ ધારી, તારો આસુર આચાર છે રે— ,,
જ્ઞાની જનો પ્રભુ પદના પ્રેમી, તુજને પ્યારી નાર છે રે— ,,
જ્ઞાની જનોનો આશય ઉંડો, તાહેરો તુચ્છ વિચાર છે રે— ,,
જ્ઞાનીજનો નિષ્કામી છે રે, તાહેરા મનમાં માર છે રે— ,
જ્ઞાનીજનોની સહુમાં સમતા, તારો વિષમ વ્યવહાર છે રે— ,,
ઉદાસીનવત વર્તે જ્ઞાની, તારી આસક્તિ અપાર છે રે— ,,
જ્ઞાનીજનોની અમૃતવાણી, તારાં વચન વિષધાર છે રે— ,,
જ્ઞાનીજનોની નિશ્ચલ પ્રજ્ઞા, તારી હીંડોલાકાર છે રે— ,,
જ્ઞાની ગંગાજલ નિર્મળ છે, તારૂ મલીન જંગાર છે રે— ,,
યોગી બ્રહ્મ સુધારસ ભોગી, તુંને વિષય વલગાર છે રે— ,,
વૈરાગ્યો પરમાલય જ્ઞાની, તુને વ્હાલો શૃંગાર છે રે— ,,
બ્રહ્મવાદ કહેવું સુખાલું, રહેણી ખડગની ધાર છે રે— ,,
સુખ દુઃખ સમતા મોહ ન મમતા, નિસ્પૃહ નિરહંકાર છે રે— ,,
અંતર્મુખ સુખ અંતરજ્યોતિ, અંતર ચિત્ત વિહાર છે રે— ,,
આત્મનિરત આત્મનિ પરિતૃપ્તિ, આત્મા તોષાગાર છે રે— ,,
ગુરૂકરૂણા પર વિદ્યા જાગે, લાગે ન વાર લગાર છે રે— ,,
જ્ઞાનાનંદ યશોદાનંદન પદ સદ્ગુરૂ આધાર છે રે— ,,

પદ દક્ષિણી–ચાલમે

વેદ વચન કરવિંદ રે ભાસે બ્રહ્માનંદ—ટેક.

શ્રી હરિ સદ્‌ગુરૂ પદ રજ યોગી, ફુલ્લ હ્રદય અરવિંદ રે—ભાસે.
તત્વમસિ કર કસિ સબ સંશય, બંધન વિકટ કટંદ રે—ભાસે.
બ્રહ્મૈ વેદં નેહ નાનેતિ, જગ મિથ્યા દરશંદ રે—ભાસે.
યત્સાક્ષાદપરોક્ષં શ્રૃતે, પ્રત્યગ્રૂપ બૃહંદ રે..........ભાસે.
એષન આત્મા સર્વાંતરસો, પુરણપિંડ બ્રહ્મંડ રે—ભાસે.
શોધિ પદાર્થ વાક્યાર્થ વિચારી, સોહમ બ્રહ્મ અખંડ રે—ભાસે.
માનસ હંસ સુમૌકિતક પાવત, ભાવત નહિ દુર્ગંધ રે—ભાસે.
વિષય વિરાગ સ્વરૂપાભ્યાસે, લય વિક્ષેપ ગમંદ રે—ભાસે.
નિત્યાભ્યાસી વિશ્વે ઉદાસી, હરિ પદ પંકજ મિલંદ રે—ભાસે.
ધ્યાનાભાસ અહં વિસરાવે, શેષ રહે સુખસિંધ રે—ભાસે.
ભોગી જનોકી પૂર્ણ નિશામે, યોગી જન જાગંદ રે—ભાસે.
ચિત્ત પ્રણાશ વાસનત્રય વામી, તત્વાભ્યાસ મિલંદ રે—ભાસે.
લોકાલોક ન લોક શકત મન, અધબિચમે લટકંદ રે—ભાસે.
મનમૂષક પરિદરસ પીના, પંગુ ચલન ગતિ મંદ રે—ભાસે.
મન માખી મધુ ચાખન ચાલી, દોનો પક્ષ ભિગંદ રે—ભાસે.
દીપનિવાતસમ મુની માનસ, શાંત વિકલ્પ ભવંદ રે—ભાસે.
ષોડશકલધર પૂર્ણ પ્રકાશે, અમૃતસર મનચંદ રે—ભાસે.
જ્ઞાનસુધાંબુધિવાચ વિલાની, મૂક મુનીશ્વર રહંદ રે—ભાસે.

પદ

સર્વ સુખોનો સ્કંદ રે, ભાસે બ્રહ્માનંદ—ટેક.

જેના બિંદુ સ્ફુરે ભુવનોમાં, સત્યજ્ઞાન સુખ સિંધ રે—ભાસે.
સત્તા અગમાં સચ્ચિજ્જગમાં, શાંતમનોં ત્રિપુરંદરે—ભાસે.
વાંછિત વસ્તુ મલે તે વારે, અંતર્મુખ મનરિંદ રે—ભાસે.
લોક તજી પરલોક પધારે, સુપ્તિ વિદીત જનવૃંદ રે—ભાસે.
અર્થ તજી અર્થાંતર જાતા, મધ્યમનો નિસ્પંદ રે—ભાસે.
ઉઠી તરંગ શમે અનહદમાં, સોહંહીન મુકુંદ રે—ભાસે.
નિદ્રારંભે જાગરણાંતે, સ્ફુરણા થાતા બંદ રે—ભાસે.
નિદ્રાયાંતે જાગરણાદૌ, મન ન બહિઃ પ્રસરંદ રે—ભાસે.
જ્ઞાતાજ્ઞાત પ્રકાશક સાક્ષી, સાક્ષી સ્વયં દરશંદ રે—ભાસે.
જ્ઞાતાજ્ઞાત ઉપેક્ષણ કર્તા, સાક્ષીમાન ખુલંદ રે—ભાસે.
કામ ક્રોધનો વેગ સહારે, યોગી જન મન શંદ રે—ભાસે.
રાગ દ્વેષ અનાદર થાતાં, ઔદાસીન્ય સુછંદ રે—ભાસે.
સ્વાત્મનિરત પરિતૃપ્તિ પ્રતોષી, કૃત્ય ન શેષ રહંદ રે—ભાસે.
શૂન્ય શિખર ચોથી હદ છોડી. પંચમ પદ યોગીંદ રે—ભાસે.
ગોધીગમ્ય ન રમ્ય વિચારે, રમ્ય કરણ ઉપશંદ રે—ભાસે.
યત્ર ન બીજ વિકલ્પ નિધાનં. ગીધર પર ગોવિંદ રે—ભાસે.
પ્રત્યગયોગ પરાક્પ્રતિયોગી, સો સદ્‌ગુરૂ સર્વંદ રે—ભાસે.
જ્ઞાનાંનંદ પ્રતિબંધ હરણહર. હરિ ગુરૂ પદ અરવિંદ રે—ભાસે.

ભાગ ચોથો

તત્વજ્ઞાન

यस्य बोधोदये तावत्स्वप्नवद्भवति भ्रमः।
तस्मै सुखैकरूपाय नमः शांताय तेजसे॥

અર્થ:—જે આત્મસ્વરૂપના જ્ઞાનમાત્રથી આ પ્રત્યક્ષ સંસાર સ્વપ્નની પેઠે મિથ્યા ભાસે છે તે સુખરૂપ પ્રકાશમાન શાન્ત અર્થાત નિર્વીકલ્પ સ્વરૂપ આત્માને નમસ્કાર છે.

દોહરો

અસ્તિ ભાતિ આત્મા બ્રહ્મ સચ્ચીદાનંદ,
તાતે એક સ્વરૂપ હે ભેદ લખે મતિ મંદ.

અર્થ:—અસ્તી એટલે સત્, ભાતિ એટલે ચિદ, પ્રિય એટલે આનંદ, એ સત ચીદ આનંદ આત્માનું સ્વરૂપ છે અને બ્રહ્મ પણ સતચિદ્ આનંદ રૂપ છે માટે બ્રહ્મ આત્મા એકજ છે. અલ્પમતિ-વાલા ભેદ માને છે.

પ્રથમ તત્વજ્ઞાનના પ્રકરણમાં ચાર અનુબંધ કથન કરવામાં આવે છે. અનુબંધ એટલે (૧) અધિકારી, (૨) વિષય, (૩) સંબંધ અને (૪) પ્રયોજન. એ ચાર અનુબંધ કહેવાય છે. અર્થાત આ તત્વજ્ઞાનના પ્રકરણનો અધિકારી કોણ ? અને આ તત્વજ્ઞાનના પ્રકરણનો વિષય શું છે ? અને આ તત્વજ્ઞાનના પ્રકરણનો સબંધ શું છે ? અને આ તત્વજ્ઞાનના પ્રકરણનું

પ્રયોજન શું છે? એવી રીતે અધીકારી આદિ ચતુષ્ટય અનુબંધનું જ્ઞાન જીજ્ઞાસુને તત્વજ્ઞાનના પ્રકરણમાં પ્રવૃત્તિનું કારણ છે. માટે એને અનુબંધ કહે છે.

શિષ્ય— તત્વજ્ઞાનનો અધિકારી કોને કહેવો ?

ગુરૂ—જેના અંતઃકરણનો મળદોષ નિષ્કામ કર્મ વડે અને વિક્ષેપ દોષ ભક્તિ વડે નિવૃત્ત થયો છે અને જેને પોતાના સ્વરૂપનું અજ્ઞાન છે અને વિવેકાદિ ચાર સાધન સંપન્ન છે તે આ તત્વજ્ઞાનનો અધિકારી છે.

શિષ્ય—આ તત્વજ્ઞાનનો અધિકારી ચાર સાધન સંપન્ન આપ કહો છો તો તે ચાર સાધન કયાં છે તે આપ કૃપા કરીને કહો ?

ગુરૂ—વિવેક, વૈરાગ્ય, ષટ્સંપતિ, મુમુક્ષતા એ ચાર સાધન કહેવાય.

શિષ્ય—વિવેક કોને કહેવો ?

ગુરૂ— આત્મા અવિનાશી છે અને અનાત્મા દેહાદિક પ્રપંચ વિનાશી છે એવું જે જ્ઞાન તે વિવેક કહેવાય ?

શિષ્ય—વૈરાગ્ય કોને કહેવો.

ગુરૂ—આ લોકથી લઈને બ્રહ્મલોક પર્યંતના વિષયભોગની ઈચ્છાનો ત્યાગ તે વૈરાગ્ય કહેવાય.

શિષ્ય—ષટ્ સંપત્તિ કોને કહેવી ?

ગુરૂ— શમ, દમ, ઉપરતિ, તિતીક્ષા, શ્રદ્ધા, સમાધાન, એ ષટ્ સંપત્તિ કહેવાય ?

શિષ્ય—શમ એટલે શું ?

ગુરૂ—મનને વિષયોથી રોકવું તે. (વિષય વાસનાનો ત્યાગ.)

શિષ્ય—દમ એટલે શું ?

ગુરૂ—ઇંદ્રિયોને વિષયોથી રોકવી તે. (બાહ્ય ઇંદ્રિયોનો નિગ્રહ.)

શિષ્ય—ઉપરતિ એટલે શું ?

ગુરૂ—ચિત્તની વૃત્તિ વિષયોની વાસનાથી નિર્મૂળ કરવી તે.

શિષ્ય—તિતીક્ષા એટલે શું ?

ગુરૂ—શીતોષ્ણાદિ દ્વંદ્વ ધર્મોને સહન કરવા તે. ટાઢ તડકો, ભુખ તરસ વીગેરે.

શિષ્ય—શ્રદ્ધા એટલે શું ?

ગુરૂ—શાસ્ત્રો વેદ તથા ગુરૂના વાકયોમાં વિશ્વાસ.

શિષ્ય—સમાધાન એટલે શું ?

ગુરૂ—લક્ષ્યાર્થ રૂપ જે બ્રહ્મ આત્માનું સ્વરૂપ તે સમજવામાં ચિત્તની એકાગ્રતા.

શિષ્ય—મુમુક્ષુતા એટલે શું ?

બ્રહ્મની પ્રાપ્તિ અને બંધનની નિવૃત્તિ રૂપ જે મોક્ષ તેની ઈચ્છા તે મુમુક્ષુતા કહેવાય.

ગુરૂ—ઉપર કથન કરી આવ્યા જે વિવેકાદિ ચાર સાધન તે ચાર સાધન સંપન્ન અને જેના ચિત્તનો મળ દોષ અને વિક્ષેપ દોષ નિવૃત્ત થયો છે અને પોતાના સ્વરૂપનું જેને અજ્ઞાન છે તે તત્વજ્ઞાનનો અધિકારી કહેવાય.

શિષ્ય—વિષય એટલે શું ?

ગુરૂ—તત્વજ્ઞાનના પ્રકરણે કરીને જે જીવ અને બ્રહ્મની એકતાનું પ્રતિપાદન કરવામાં આવે છે તે વિષય કહેવાય.

શિષ્ય—સંબંધ એટલે શું ?

ગુરૂ—તત્વજ્ઞાનના પ્રરણુનો અને બ્રહ્માત્માનો પ્રતિપાદક અને પ્રતિપાદ્યભાવ સબંધ છે. અર્થાત તત્વજ્ઞાનનું પ્રકરણુ બ્રહ્મ આત્માના સ્વરૂપને પ્રતિપાદન કરે છે માટે પ્રતિપાદક કહેવાય. અને બ્રહ્મ આત્માના સ્વરૂપનું પ્રતિપાદન થાય છે માટે બ્રહ્મ આત્માનું સ્વરૂપ પ્રતિપાદ્ય છે. માટે ગ્રંથનો અને બ્રહ્મ આત્માના સ્વરૂપનો પ્રતિપાદક પ્રતિપાદ્ય ભાવ સબંધ કહેવાય છે.

શિષ્ય—પ્રયોજન એટલે શું ?

ગુરૂ—પરમાનંદની પ્રાપ્તિ અને અનર્થની નિવૃત્તિ તે તત્વજ્ઞાનના પ્રકરણુનું પ્રયોજન કહેવાય છે. આટલે સુધી તત્વજ્ઞાનના અધિકારી આદિ ચતુષ્ટય અનુબંધનું નિરૂપણુ કર્યું તે સાંભળી.

શિષ્ય કહે છે કે—વિવેકાદિ ચાર સાધન સંપન્ન જે અધિકારી છે તેણે તત્વજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવા માટે શું કરવું ?

ગુરૂ—શ્રોત્રિય અને બ્રહ્મનિષ્ઠ ગુરૂને શરણે જવું.

तत्‌विज्ञानार्थं सद्गुरुमेवाभिगच्छेत् समिधपाणी श्रोत्रियं ब्रह्मनिष्ठं

સમીધ જેના હાથમાં છે એવો થઈ તેણે અભય અને શિવરૂપ પદ જાણવા માટે શ્રોત્રિય બ્રહ્મનિષ્ઠ એવા સદ્‌ગુરૂનેજ શરણે જવું.

અને શ્રીમદ્‌ ભગવત્‌ ગીતામાં પણુ કહ્યું છે કે (અ. ૪ સ. ૩૪)

तद्विद्धि प्रणिपातेन परिप्रश्नेन सेवया ।
उपदेक्ष्यंति ते ज्ञानं ज्ञानिनस्तत्वदर्शिनः ॥

અર્થઃ—તે જ્ઞાનને (વિદ્વાન આગળ) દંડવત પ્રણામ કરીને પ્રશ્ન કરીને સેવા કરીને જાણુ. તત્વ જાણુનારા જ્ઞાનીઓ તને જ્ઞાનનો ઉપદેશ કરશે.

ઉપર કહી આવ્યા એ પ્રમાણે ગુરૂ પાસે જઈ નમ્રતા પૂર્વક ગુરૂની સ્તુતિ કરી પોતાના કલ્યાણ માટે શિષ્ય પ્રશ્ન કરે છે.

શિષ્ય—બંધ કોને કહેવો, મોક્ષ કોને કહેવો અને બંધની નિવૃત્તિ અને મોક્ષની પ્રાપ્તિનો ઉપાય કૃપા કરીને કહો.

ગુરૂ—અનાદિ કાળના અજ્ઞાનથી આ સ્થૂળ શરીર તથા સૂક્ષ્મ શરીર તથા કારણ શરીર તથા સ્થૂળ સૂક્ષ્મ કારણ શરીરના ધર્મોની જે તારા આત્મામાં પ્રતીતિ થઈ રહી છે તે બંધ કહેવાય છે. અને શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે:—

अहंममेत्ययं बन्धो नाहंममेति मुक्तता

અર્થ:—આ સ્થૂલ સૂક્ષ્મ શરીર રૂપ સંઘાતજ હું છું એ સંઘાત મારો છે એવી જે પોતાના આત્મામાં પ્રતીતિ એ બંધ કહેવાય અને આ સ્થૂળ સૂક્ષ્મ સંઘાત હું નથી અને મ્હારો પણ નથી એવી જે પોતાના આત્માથી સ્થૂળ સૂક્ષ્મ સંઘાતની નિવૃત્તિ તે મુક્તિ કહેવાય.

શિષ્ય—હું મારા આત્માને સ્થૂળ સૂક્ષ્મ સંઘાતથી જુદો કેવી રીતે જાણી શકું તે આપ કૃપા કરીને સમજાવો.

ગુરૂ—શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે:—

पंचकोषादियोगेन तत्तन्मय इव स्थितः ।
शुद्धात्मा नीलवस्त्रादि योगेन स्फटिको यथा ॥

અર્થ:—જેમ સ્ફટીકમણી શુદ્ધ સ્વચ્છ વર્ણનો છતાં કાળા પીળા વસ્ત્રની સમીપ મુકવાથી કાળો કે પીળો ભાસે છે તેમ અન્નમય અદિ કોષના યોગવડે પ્રતીત થવાથી તે કોષરૂપે સ્થિત થવા સરખો જણાય છે. માટે પાંચ કોષથી પૃથક્ રૂપે ન્યારો છે એમ જાણવામાં આવે છે.

શિષ્ય—પાંચ કોષ કોને કહેવા ?

ગુરૂ—(૧) અન્નમય કોષ, (૨) પ્રાણુમય કોષ, (૩) મનો-મય કોષ, (૪) વિજ્ઞાનમય કોષ, (૫) આનંદમય કોષ.

(૧) અન્નરસથી થયેલા રજ વીર્યથી ઉપજતું અને અન્નરસ વડેજ વૃદ્ધિ પામતું તથા અન્નરૂપ પૃથ્વીમાં લય પામતું સ્થૂળ શરીર તે અન્નમય કોષ કહેવાય (૨) પાંચ કર્મેન્દ્રિયો તથા પાંચ પ્રાણુ મળી પ્રાણુમય કોષ કહેવાય. (૩) પાંચ જ્ઞાનેન્દ્રિયો અને મન મળી, મનોમય કોષ કહેવાય. (૪) પાંચ જ્ઞાનેન્દ્રિયો અને બુદ્ધિ મળી વિજ્ઞાનમય કોષ કહેવાય, અને કારણુ શરીર અથવા પ્રિય મોદ અને પ્રમોદ એવી ત્રણુ વૃત્તિ સહિત અવિદ્યા તે આનંદમય કોષ કહેવાય છે. એ પાંચ કોષો સ્થૂળ સૂક્ષ્મ અને કારણુ શરીરની અંતર્ભુત રહેલા છે. જેમ ચોખા સ્વરૂપે ધોળા તથા શુદ્ધ છે તોપણુ ફોતરાવડે ઢંકાયલા હોવાથી ફોતરા રૂપજ ભાસે છે પરંતુ તેમને જેમ ખાંડી ફોતરાથી જુદા પાડે છે તેમજ પાંચ કોષની અંદર રહેલા શુદ્ધાત્માને યુક્તિરૂપ વિચારવડે તે તે કોષથી વિદેહ કરવો. એ યુક્તિરૂપ વિચારનું સ્વરૂપ બુદ્ધિમાનોએ કહેલું છે કે સ્વપ્નાવસ્થામાં સ્થૂળ દેહનું ભાન નથી અને આત્માનું ભાન છે. અને સુષુપ્તિમાં સ્થૂળ તથા સૂક્ષ્મ બંને શરીરનું ભાન નથી. અને સુખરૂપ આત્માનું ભાન છે. જો સુષુપ્તિમાં સુખનું ભાન ન હોય તો હું સુખે સુતો એવી જાગીને સ્મૃતિ થવી ન જોઇએ. માટે સુષુપ્તિમાં સુખનું જ્ઞાન છે એ સુષુપ્તિ કાળમાં વિષય જન્ય સુખ નથી, માટે પ્રતીત થતું જે સુખ તે આત્મા સ્વરૂપ સુખ છે અને તે

આત્મ સ્વરૂપજ સુખરૂપે પ્રતીત થાય છે. અને સમાધિમાં અજ્ઞાન અને આવરણ રહીત આત્મા ભાસે છે, અજ્ઞાન રૂપ કારણ શરીર ભાસતું નથી. એ ત્રણ શરીર એક અવસ્થાને છોડી બીજી અવસ્થામાં ભાસતાં નથી. અને આત્મા તો સર્વ અવસ્થામાં ભાસે છે માટે આત્માને ત્રણે શરીરથી અને ત્રણે અવસ્થાથી ભિન્ન સમજવો. શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કેઃ—

घटद्रष्टा घटाद्भिन्नः सर्वथा न घटो यथा ।
देहद्रष्टा तथा देहो नाहमित्यवधारयेत् ॥

અર્થઃ—જેમ ઘટનો દ્રષ્ટા ઘડાથી જુદો છે પણ ઘટરૂપ નથી તેમ દેહનો દ્રષ્ટા દેહથી જુદો છે તે દેહરૂપ થઈ શકે નહીં.

શિષ્ય—મારો આત્મા ત્રણ દેહનો અને ત્રણે અવસ્થાનો દ્રષ્ટા છે માટે જુદો છે પણ મારા આત્માના સ્વરૂપને હું જાણતો નથી માટે કૃપા કરીને કહો.

ગુરૂ—શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કેઃ—

अंतःकरण तद्वृत्ति साक्षी चैतन्यविग्रहः ।
आनंदरूपः सत्यः सन् किं नात्मानं प्रपद्यते ॥

અર્થઃ—તું અંતઃકરણ તથા તેની વૃત્તિનો સાક્ષી છે. ચૈતન્ય સ્વરૂપ છે, આનંદસ્વરૂપ છે. તથા ત્રણે અવસ્થામાં બાધ રહીત છે છતાં કેમ તું તારા સ્વરૂપને જાણતો નથી ?

શિષ્ય—મારો આત્મા ત્રણે અવસ્થામાં છે માટે સત્ છે, ત્રણે અવસ્થાને જાણે છે માટે ચૈતન્ય છે, અને સર્વકાળ મારા આત્મામાં પરમ પ્રેમ છે માટે આનંદરૂપ છે, એ આપની કૃપાથી મેં જાણ્યું પણ બ્રહ્મના સ્વરૂપને હું જાણતો નથી.

ગુરૂ—વેદમાં શ્રુતિ છે કેઃ—

सत्यं ज्ञानमनंतं ब्रह्म

અર્થઃ—બ્રહ્મ સત્ય સ્વરૂપ, જ્ઞાનસ્વરૂપ, અનંત સ્વરૂપ છે, અર્થાત દેશકાળ વસ્તુરૂપ અન્તથી રહિત છે માટે અનંત રૂપ છે.

योवभूमातत् सुखं नाल्पे सुखमास्ति

અર્થઃ—તે બ્રહ્મજ સુખરૂપ છે, બ્રહ્મથી ભિન્ન અનાત્મ તુચ્છ પદાર્થોમાં સુખ નથી.

શિષ્ય—આપના કહેવાથી આત્મા અને બ્રહ્મ બંને એકજ છે એમ સિદ્ધ થાય છે. કેમકે બંનેનાં લક્ષણ એકજ છે. આપ આત્માનું લક્ષણ પણ સત્ચિત આનંદ કહો છો અને બ્રહ્મનું લક્ષણ પણ સત્ચિત આનંદ કહો છો માટે આપના કહેવાથી આત્મા અને બ્રહ્મ એકજ છે એમ સિદ્ધ થાય છે માટે એમાં મને શંકા થાય છે કે જીવ અને ઇશ્વર બંને એક થઈ શકે નહિ, કેમકે હું પુન્ય પાપ કરૂં છું તેનું ફળ જન્મ મરણ સુખ દુઃખ ભોગવું છું અને અનેક પ્રકારના કલેશો મારે વિષે પ્રતીત થાય છે. અને મને અજ્ઞાન છે અને અજ્ઞાનની નિવૃત્તિ માટે હું જ્ઞાનની ઇચ્છા કરૂં છું અને બ્રહ્મતો પુન્ય પાપ રહિત છે અને જન્મ મરણથી રહિત છે અને સુખ દુઃખાદિ ભોગોથી રહિત છે અને અનેક પ્રકારના કલેશોથી રહિત છે અને બ્રહ્મને અજ્ઞાન નથી અને બ્રહ્મને જ્ઞાનની પણ ઇચ્છા નથી, માટે જીવ અને બ્રહ્મ બંને એક થઈ શકે નહિ. વળી એક બીજો પણ સંશય છે તે આપ સાંભળો. તે સંશય જીવ બ્રહ્મની એકતાના નિશ્ચયને ઘણો દૂરજ ફેંકી દે છે તે

સંશય સાંભળો. વેદમાં આ પ્રમાણે કથન કરેલું છે કે, એક બુદ્ધિરૂપી વૃક્ષમાં બે પક્ષી છે તે બંને સરખા છે તેમાં એક તો કર્મના ફળને ભોગવે છે અને બીજો અસંગ છે અને ભોગ રહિત છે અને જે કર્મના ફળ ભોગવે છે તેને પ્રકાશે છે. એમાં કર્મના ફળ ભોગવવાવાળો જીવ પ્રતીત થાય છે અને કર્મના ફળ ભોગ રહિત પરમાત્મા પ્રતીત થાય છે. વળી વેદમાં કર્મ અને ઉપાસના પ્રતિપાદન કરેલી છે તે પણ જીવ બ્રહ્મની એકતા કહેવાથી નિષ્ફળ થઈ પડે છે કેમકે આપ જીવ બ્રહ્મની એકતા કહો છો તે શું. બ્રહ્મને વિષે જીવના સ્વરૂપનો અંતર્ભાવ કહો છો અથવા જીવના સ્વરૂપને વિષે બ્રહ્મનો અંતર્ભાવ કહો છો. જો કદાચિત્ બ્રહ્મને વિષે જીવનો અંતર્ભાવ કહે તો જીવને બ્રહ્મરૂપ હોવાથી જીવ કર્મ ઉપાસનાનો અધિકારી ઘટી શકે નહિ. જ્યારે કર્મ ઉપાસનાનો અધિકારી નહિ ત્યારે કર્મ ઉપાસના નિષ્ફળ થઈ પડે છે, અને જો જીવના સ્વરૂપમાં બ્રહ્મનો અંતર્ભાવ કહો તો બ્રહ્મ જીવરૂપ હોવાથી જેની ઉપાસના કરીએ તે ઉપાસ્યનો અભાવ થશે. માટે ઉપાસના નિષ્ફળ થશે અને કર્મના ફળ આપવાવાળા જે પરમાત્મા તેનો અભાવ થશે. એટલે કર્મ પણ નિષ્ફળ થશે માટે જીવ બ્રહ્મની એકતા ઘટે નહિ.

ગુરૂ—તેં ઘણોજ ઉત્તમ પ્રશ્ન કીધો. હવે સ્થિર ચિત્તથી એનું સમાધાન આપું છું તે સાંભળ. શ્રી શંકરાચાર્ય મહારાજે વાક્યવૃત્તિ નામના ગ્રંથમાં કહ્યું છે:—

तत्वमस्यादि वाक्योत्थं यज्जीवपरमात्मनोः
तादात्म्यविषयं ज्ञानं तदिदं मुक्तिसाधनं.

અર્થઃ—તત્વમસિ આદિ મહાવાક્યના શ્રવણવડે થયેલું જે જીવાત્મા તથા પરમાત્માનું એક સ્વરૂપે જ્ઞાન અર્થાત સાક્ષાત્કાર એજ મુક્તિનું સાધન છે અને ચાર વેદનાં ચાર મહાવાકયો પણ જીવ બ્રહ્મની એકતા પ્રતિપાદન કરે છે માટે જીવ બ્રહ્મની એકતા પ્રમાણ યુક્ત છે. ઋગ્વેદના ઐતરેય ઉપનિષદમાં (પ્રજ્ઞાનં બ્રહ્મ) એ મહાવાક્ય છે અને યજુર્વેદના બૃહદારણ્યક ઉપનિષદમાં (અહં બ્રહ્માસ્મિ) એ મહાવાક્ય છે. સામવેદના છાંદોગ્ય ઉપનિષદમાં (તત્વમસિ) એ મહાવાક્ય છે. અને અથર્વવેદના માન્ડુક્ય ઉપનિષદમાં (અયમાત્મા બ્રહ્મ) એ મહાવાક્ય છે માટે જીવ બ્રહ્મની એકતા સપ્રમાણ છે. હે શિષ્ય! તેં જે પૂર્વે શંકા કરી છે તે શંકાની નિવૃત્તિ માટે જે ઉપયોગી તત્વ છે તેને કહું છું. પંચદશીના ચિત્રદીપમાં વિદ્યારણ્યસ્વામી કહે છે કે ચિદાત્માની પારમાર્થિક એકતાનો નિશ્ચય કરવાને માટે વ્યવહાર દશામાં પ્રતીત થતા જે ભેદો છે તે જાણવા જોઈએ માટે તે ભેદો કહી દેખાડે છે.

कूटस्थो ब्रह्मजीवेशावित्येवं चिच्चतुर्विधा ।
घटाकाशमहाकाशौ जलाकाशाभ्रखे यथा ॥

અર્થઃ—કૂટસ્થ, બ્રહ્મ, જીવ અને ઈશ એ પ્રમાણે ચૈતન્ય ચતુર્વિધ છે, એટલે ચૈતન્ય ચાર પ્રકારનું છે જેમ ઘટાકાશ, મહાકાશ, જલાકાશ અને મેઘાકાશ એવા ભેદથી આકાશ ચાર પ્રકારનું તેમ ઉપર કહેલી રીતે ચૈતન્ય ચાર પ્રકારનું છે.

શિષ્ય—કૃપા કરીને ચાર પ્રકારના ચૈતન્યનો ભેદ ભિન્ન ભિન્ન સ્પષ્ટ કરી સમજાવો.

ગુરૂ—કૂટસ્થ ચૈતન્ય એટલે કુટનામ મીથ્યા જે આભાસ સહિત અંતઃકરણ તે જેને આશ્રિત છે એવું જે આશ્રયરૂપ નિર્વિકાર ચૈતન્ય કૂટસ્થ ચૈતન્ય કહેવાય. એને સાક્ષી

ચૈતન્ય પણ કહે છે અને ત્વંપદનો લક્ષ્યાર્થ પણ કહે છે. અથવા કુટનામ લુહારના એરણનું છે એટલે એરણના ઉપર અનેક ઘાટો ઘડીયે છીએ પણ એરણ જેવી ને તેવી નિર્વિકાર રહે છે તેમ સાભાસ અંતઃકરણ અનેક પ્રકારના સંકલ્પ વિકલ્પ કરે છે છતાં જે એરણની પેઠે નિર્વિકાર રહે છે તે કૂટસ્થ કહેવાય.

શિષ્ય—જીવનું સ્વરૂપ કહો.

ગુરૂ—અંતઃકરણ તથા અંતઃકરણમાં ચૈતન્યનો આભાસ અને તે આભાસ સહિત અંતઃકરણનું અધિષ્ઠાન જે કૂટસ્થ એટલે સાભાસ અંતઃકરણ સહિત ચૈતન્ય તે જીવ કહેવાય.

શિષ્ય—સુષુપ્તિમાં તો અંતઃકરણનો લય થાય છે માટે સુષુપ્તિમાં જીવના સ્વરૂપનો અભાવ થશે.

ગુરૂ—સુષુપ્તિમાં અજ્ઞાનને વિશે અંતઃકરણનો લય થાય છે માટે અજ્ઞાન સ્વરૂપજ અંતઃકરણ છે એટલે અંતઃકરણ નિષ્ઠ જે ચૈતન્યનો આભાસ હતો તે અજ્ઞાનનિષ્ઠ છે માટે જીવના સ્વરૂપનો અભાવ નથી. અર્થાત્ અજ્ઞાન રૂપ જે અવિદ્યા તેને વિશે ચૈતન્યનો આભાસ અને અવિદ્યાનું અધિષ્ઠાન કૂટસ્થ ચૈતન્ય તે જીવ કહેવાય.

શિષ્ય—ઈશ્વરનું સ્વરૂપ કહો.

ગુરૂ—માયા વિષે ચૈતન્યનો આભાસ અને તે સહિત માયાનું અધિષ્ઠાન ચૈતન્ય તે ઈશ્વર કહેવાય અર્થાત માયાઉપાધિક ચૈતન્ય તે ઈશ્વર કહેવાય. અને અવિદ્યાઉપાધિક ચૈતન્ય તે જીવ કહેવાય. માયાઉપાધિક ચૈતન્ય જે ઈશ્વર તે અંતર્યામી છે. સર્વના અંતરમાં પ્રેરણા કરે છે માટે અંત-

ર્યામી કહેવાય છે અને સદા મુકત છે કેમકે તેને પોતાના સ્વરૂપમાં આવરણ નથી, માટે જન્મ મરણાદિક બંધની પણ પ્રતીતિ નથી એટલા માટે ઈશ્વર નિત્ય મુક્ત અને સર્વજ્ઞ છે. ઈશ્વરની ઉપાધિ જે માયા તે શુદ્ધ સત્વ પ્રધાન છે અર્થાત્ રજોગુણ અને તમોગુણને દબાવી પ્રધાનરૂપે રહેવાવાળો જે સત્વગુણ છે તે સત્વગુણ પ્રધાન માયા ઈશ્વરની ઉપાધિ હોવાથી તેને વિશે ચૈતન્યનો જે આભાસ છે તે આભાસને આવરણ નથી માટે ઈશ્વર મુકત છે ને સર્વજ્ઞ છે. અહિંયા રહસ્ય એ છે કે અધિષ્ઠાન ચૈતન્ય તો જીવ અને ઇશ્વર બંનેના સ્વરૂપ વિશે બંધ મોક્ષ ભેદથી રહિત આકાશની પેઠે એકરસ છે, પરંતુ આભાસ અંશમાં બંધમુક્ત છે, જે આભાસ અંશમાં આવરણ છે તેને બંધ છે અને જે આભાસમાં આવરણ નથી તે મુક્ત છે. ઈશ્વરના આભાસ અંશમાં આવરણ નથી માટે ઇશ્વર સદા મુક્ત છે. જીવના આભાસ અંશમાં આવરણ છે માટે જીવને બંધ છે, કેમકે જે અવિદ્યા અંશમાં ચૈતન્યના આભાસને જીવ કહ્યો તે અવિદ્યાને આવરણ કરવાનો સ્વભાવ છે કેમકે મલીન સત્વ પ્રધાન અવિદ્યા છે, અર્થાત રજોગુણ અને તમોગુણથી દબેલો જે સત્વગુણ તે મલીન સત્વગુણ કહેવાય, તે મલીન સત્વ પ્રધાન અવિદ્યા અથવા અજ્ઞાન તે જીવની ઉપાધિ છે. માટે જીવની ઉપાધિ જે અવિદ્યા છે તેમાં રજોગુણ તમોગુણની અધિકતા હોવાથી એ અવિદ્યામાં જે આભાસ અંશ જીવનો છે તેને તે અવિદ્યા સ્વરૂપનું આવરણ કરે છે, માટે જીવને બંધન છે અને ઇશ્વરમાં નહિ. અધિષ્ઠાન ચૈતન્ય સહિત માયામાં આભાસરૂપ ઇશ્વર તે

તત્પદનો વાચ્ય છે અને કેવળ અધિષ્ઠાન ચૈતન્ય તત્પદનો લક્ષ છે. અધિષ્ઠાન ચૈતન્ય સહિત માયામાં જે આભાસરૂપ ઈશ્વર તે જગતની ઉત્પત્તિ પાલન અને સંહાર કરે છે. પણ અધિષ્ઠાનરૂપ જે ચૈતન્ય તે તો આકાશની પેઠે અસંગ છે, માટે અધિષ્ઠાન ચૈતન્યમાં સત્તા સ્ફૂર્તિ વગર બીજું કોઈ પણ ઐશ્વર્ય નથી.

શિષ્ય—બ્રહ્મનું સ્વરૂપ કહો.

ગુરૂ—બ્રહ્માંડની અંદર અને બહાર જે એક રસ પરિપૂર્ણ ભરપૂર ચૈતન્ય છે તે બ્રહ્મ કહેવાય. જેમ મહાકાશ સર્વ પદાર્થની અંદર અને બહાર એકરસ રહેલું છે તેમ આકાશની પેઠે જે પરિપૂર્ણ વ્યાપક ચૈતન્ય તે બ્રહ્મ કહેવાય. અને માયા વિશિષ્ટ ચૈતન્ય તે ઈશ્વર કહેવાય. તે બ્રહ્મ શબ્દનો વાચ્યાર્થ છે અને માયા રહિત શુદ્ધ ચૈતન્ય તે બ્રહ્મ શબ્દનો લક્ષ્યાર્થ છે. હે શિષ્ય ! ચાર પ્રકારનાં જે ચૈતન્ય કહ્યાં તેમાં જીવના સ્વરૂપમાં જે આભાસ અંશ છે તે પુણ્ય પાપ કરે છે અને તેનું ફળ ભોગવે છે. અને કૂટસ્થ અસંગ છે. માટે પ્રથમ જે તેં શંકા કરી છે કે બુદ્ધિરૂપી વૃક્ષમાં બે પક્ષી છે એક પરમાત્મા અને જીવ. તેનું સમાધાન આપ્યું. પરમાત્મા અને જીવનું ગ્રહણ નથી પણ આભાસ અને કૂટસ્થનું ગ્રહણ કરેલું છે. કૂટસ્થ પ્રકાશમાન છે અને આભાસ પુણ્યપાપનું ફળ સુખ દુઃખ ભોગવે છે. સારાંશ એ છે જે જીવના સ્વરૂપમાં જે આભાસ અંશ છે તે પુણ્ય પાપ કર્મ કરે છે અને તેનું ફળ ભોગવે છે, અને ઈશ્વરના સ્વરૂપમાં જે આભાસ અંશ છે તે

પુણ્ય પાપરૂપ કર્મનું ફળ આપે છે, અને જીવ ઈશ્વરના સ્વરૂપમાં જે ચૈતન્ય છે એટલે જીવના સ્વરૂપમાં અધિષ્ઠાન ચૈતન્ય કૂટસ્થ અને ઈશ્વરના સ્વરૂપમાં અધિષ્ઠાન ચૈતન્ય જે શુદ્ધ બ્રહ્મ તેમાં કશો વ્યવહાર નથી તે બંને અસંગ છે. હે શિષ્ય ! પૂર્વના પ્રસંગમાં તેં જે પ્રશ્ન કર્યો હતો તેનો ઉત્તર આપ્યો. તેં કહ્યું હતું કે એક વૃક્ષમાં બે પક્ષી છે એક ભોક્તા અને બીજો ભોક્તા નથી અર્થાત્ અસંગ છે માટે જીવ બ્રહ્મની એકતા બને નહિ તેનો ઉત્તર આપ્યો. આ ઠેકાણે જીવ બ્રહ્મનું ગ્રહણ નથી પણ કૂટસ્થ અને બુદ્ધિમાં જે આભાસ તેનું ગ્રહણ છે માટે બુદ્ધિમાં જે આભાસ તે ભોકતા છે અને કૂટસ્થ અસંગ છે. વળી તેં કહ્યું હતું કે જીવ તો કર્મ ઉપાસના કરે છે ને ઈશ્વર તેનું ફળ આપે છે તેનો પણ ઉત્તર આપ્યો, કેમકે કર્મ કરનાર જીવ નથી અને ફળ આપનાર ઈશ્વર નથી પણ જીવના સ્વરૂપમાં જે આભાસ અંશ તે કર્મ કરે છે અને ઇશ્વર સ્વરૂપમાં જે આભાસ અંશ છે તે ફળ આપે છે. અને જીવ ઈશ્વરના સ્વરૂપમાં ચૈતન્યરૂપ અધિષ્ઠાન છે તે ઘટાકાશ મહાકાશની પેઠે ભેદ રહિત છે માટે જીવ ઇશ્વરની એકતા બને છે, એટલા માટે હું બ્રહ્મ છું એમ નિશ્ચય કર અર્થાત અહં શબ્દાર્થમાં જે લક્ષ્યાર્થ રૂપ કૂટસ્થ અસંગ ચૈતન્ય તેજ ઈશ્વર શબ્દાર્થમાં લક્ષ્યાર્થરૂપ અસંગ શુદ્ધ બ્રહ્મ ચૈતન્ય છે.

શિષ્ય—તત્વમસિ એ ત્રણ પદ યુકત જે વાકય છે તેનો અર્થ સમજાવો.

ગુરૂ—સામવેદના છાન્દોગ્ય ઉપનિષદમાં ઉદ્દાલક મુનિએ પોતાના

પુત્રને આ જગતની ઉત્પત્તિ સ્થિતિ અને લયનું કારણ જે ઇશ્વર તે સમજાવી પછી કહ્યું કે તત્વમસિ એટલે જગતની ઉત્પત્તિ કરવાવાળો જે સર્વ શક્તિમાન અને સર્વજ્ઞતાદિ ધર્મવાળા જે ઇશ્વર તે ત્વં એટલે તું. અલ્પ શકિત અને અલ્પજ્ઞતાદિ ધર્મવાળો જે જીવ તે અસિ એટલે છે અર્થાત તે તું છે. એમ કહેવાથી ઇશ્વર જીવની એકતા વાચ્યાર્થથી કહી હોય એમ પ્રતીતિ થઈ તો તે બને નહીં કેમકે સર્વ શકિત અને અલ્પ શક્તિ, સર્વજ્ઞ અને અલ્પજ્ઞ વિભુ, અને પરિ છિન્ન સ્વતંત્ર અને પરતંત્ર, પરોક્ષ અને પ્રત્યક્ષ, માયા જેને આધીન અને અવિદ્યા મોહિત એવા વિરોધી ધર્મવાળા બંને એકજ છે એ કહેવું તો અગ્નિ શીતળ છે એમ કહેવા સરખુંજ છે. માટે આ સ્થળે વાચ્યાર્થથી એકતા કહેવામાં તાત્પર્ય નથી પણ લક્ષણાથી લક્ષ્યાર્થમાં એકતા કહેવાનો અભિપ્રાય છે એમ વિચારી લક્ષણાવૃત્તિથી લક્ષ્યાર્થમાં એકતાનો નિશ્ચય કરી લીધો.

શિષ્ય—લક્ષણા કેટલા પ્રકારની છે તે કૃપા કરીને કહો.

ગુરૂ—૧ જહદ્દ, ૨ અજહદ્દ અને ૩ ભાગત્યાગ એમ ત્રણ પ્રકારની લક્ષણા છે અને ભાગત્યાગ લક્ષણાને જહદા જહદ્દ લક્ષણા પણ કહે છે.

શિષ્ય—કૃપા કરીને જહદ્દ લક્ષણા સમજાવો.

ગુરૂ—જેમ કોઈએ કહ્યું કે **गंगायां घोषः** અર્થઃ—ગંગામાં ગાયનો વાડો છે. એવું સાંભળનાર નિશ્ચય કરે છે કે ગંગામાં ગાયનો વાડો હોય નહીં માટે કીનારાપર લક્ષણાથી ગાયનો વાડો છે એમ નિશ્ચય કરે છે. સારાંશ

એટલો છે કે વાક્યથી જણાતો જે અર્થ તેનો ત્યાગ કરી વાક્યાર્થની સાથે સંબંધ રાખનારનું જ્યાં ગ્રહણ થાય તે જહદ્ લક્ષણા કહેવાય.

શિષ્ય—અજહદ્ લક્ષણાનો અર્થ સમજાવો.

ગુરૂ—જેમ કોઈએ કહ્યું કે, **श्वेतोधावति** અર્થઃ—શ્વેત દોડે છે એ વાક્યમાં શ્વેત ગુણને દોડવું એ પ્રત્યક્ષ પ્રમાણથી વિરૂદ્ધ છે. માટે શ્વેત શબ્દની શ્વેત ગુણયુક્ત ઘોડાને વિશે જે પ્રવૃત્તિ એટલે શ્વેત ઘોડો દોડે છે તે અજહદ્ લક્ષણા કહેવાય. સારાંશ એ છે કે વાક્યથી જણાતો જે અર્થ તે અર્થને નહિ ત્યાગતાં તે અર્થની સાથે સંબંધ રાખનારનું જ્યાં ગ્રહણ થાય ત્યાં અજહદ્ લક્ષણા કહેવાય.

શિષ્ય—ભાગ ત્યાગ લક્ષણા સમજાવો.

ગુરૂ—જેમ કોઈએ કહ્યું કે, **सोयंदेवदत्तः** અર્થઃ—તે આ દેવદત્ત છે. એ વાક્યમાં તત્ (તે) પદનો મુખ્ય અર્થ જે તે દેશકાલ વિશિષ્ટ એટલે તે દેશકાળમાં સ્થિત તથા અયંપદનો મુખ્ય અર્થ જે આ દેશકાળ વિશિષ્ટ એટલે આ દેશકાળમાં સ્થિત એ બંનેની એકતા સંભવતી નથી, માટે તે દેશકાળ અને આ દેશકાળ વિશિષ્ટપણાને ત્યાગી કેવળ દેવદત્તના શરીરમાંજ તત્પદની તથા અયંપદની પ્રવૃત્તિ તે ભાગત્યાગ લક્ષણા કહેવાય. સારાંશ એ છે જે વાક્યથી જણાતા અર્થમાં જે વિરોધ આવે તે વિરોધી ભાગને ત્યાગી અવિરોધી ભાગનું ગ્રહણ જ્યાં થાય તે ભાગત્યાગ લક્ષણા કહેવાય. જેમ કોઈએ કહ્યું કે નારિયેલ ખાવો ત્યાં નારિયેલ શબ્દનો અર્થ એકલું કોપરૂં

નથી તેમ એકલી કાચલી પણ નથી પણ કોપરૂં અને કાચલી એ બંને મળીને નારિયેલ કહેવાય ત્યારે ત્યાં ખાનાર માણસ જેમ વિરોધી ભાગ જે કાચલી તેનો ત્યાગ કરી અવિરોધી ભાગ જે કોપરૂં તેનું ગ્રહણ કરે છે. આ સ્થળે પણ ભાગત્યાગ લક્ષણાથી જેમ નારિયેલ ખાવું સિદ્ધ થાય છે તેમજ તત્વમસિ એ વાક્યમાં પણ ભાગ ત્યાગ લક્ષણાથી જીવ ઇશ્વર બંને એક છે એમ સિદ્ધ થાય છે કેમકે તત્પદનો વાચ્યાર્થ જે ઇશ્વર અને ત્વંપદનો વાચ્યાર્થ જે જીવ એની એકતા વાચ્યાર્થથી ઘટી શકે નહીં. કેમકે વિરોધી ધર્મ વાચ્યાર્થમાં રહેલો છે માટે વાચ્યાર્થમાં જે અવિરોધી ભાગ તેનું ગ્રહણ કરવાથી જીવ ઈશ્વર એક છે એમ સિદ્ધ થાય છે માટે તત્પદમાં વિરોધી ભાગ માયા અને સર્વજ્ઞતાદિ ધર્મો અને ત્વંપદમાં વિરોધી ભાગ અવિદ્યા અને અલ્પજ્ઞતાદિ ધર્મો તે બંનેનો ત્યાગ કરી અવિરોધી ભાગ ચૈતન્ય માત્ર એક છે એમ ભાગ ત્યાગ લક્ષણાથી ઘટી શકે છે.

શિષ્ય—તત્વમસિ વાકયથી થનારૂં જે જીવબ્રહ્મની એકતાનું જ્ઞાન એ જ્ઞાનનું ફળ શું છે તે કૃપા કરીને કહો.

ગુરૂ—વિવેક ચુડામણી નામના ગ્રંથમાં શ્રી શંકરાચાર્ય સ્વામી એ કહ્યું છે કે:—

परावरैकत्वविवेकवह्निर्दहत्यविद्यागहनं ह्यशेषम् ।
किं स्यात्पुनः संसरणस्य बीजमद्वैतभावं समुपेयुषोऽस्य ॥

અર્થ:—જીવ અને બ્રહ્મની એકતા જાણવા રૂપ અગ્નિ સઘળા અવિદ્યા રૂપી વનને બાળી નાખે છે એટલે પછી અદ્વૈત ભાવને

પામેલા પુરૂષને ફરીવાર સંસાર પ્રાપ્ત થવાનું બીજ શું રહ્યું? કાંઈપણ ન રહ્યું. અને કૃષ્ણ પરમાત્માએ ભગવદ્‌ગીતાના ૪ થા અધ્યાયના સાડત્રીસમા શ્લોકમાં કહ્યું છે કે,

यथैधांसि समिद्धोऽग्निर्भस्मसात्कुरुतेऽर्जुन ।
ज्ञानाग्निः सर्व कर्माणि भस्मसात्कुरुते तथा ॥

અર્થઃ—હે અર્જુન, જેમ અત્યંત સળગેલો અગ્નિ ઘણા કાષ્ટને પણ બાળીને રાખ કરી નાખે છે તેમ હું બ્રહ્મ છું એ પ્રકારનો આત્મજ્ઞાન રૂપી અગ્નિ સર્વ પુણ્ય પાપ રૂપ કર્મોને ભસ્મીભુત કરી નાખે છે અર્થાત તે જ્ઞાન રૂપ અગ્નિ પુણ્ય પાપ રૂપ કર્મના કારણ ભૂત અજ્ઞાનનો નાશ કરીને તે કર્મનો પણ નાશ કરે છે.

भिद्यते हृदयग्रन्थिश्छिद्यन्ते सर्व संशयाः ।
क्षीयन्ते चास्यकर्माणि तस्मिन्दृष्टे परावरे ॥

અર્થઃ—તે પરમાત્માનો સાક્ષાત્‌કાર થાય છે ત્યારે આત્મ અનાત્માની અધ્યાસ રૂપ ગ્રંથી ભેદાઈ જાય છે. સર્વ સંશય છેદાઈ જાય છે અને પ્રારબ્ધ કર્મને છોડી બીજાં સઘળાં કર્મ ક્ષય પામી જાય છે.

શિષ્ય—કર્મ કેટલા પ્રકારનાં છે તે કૃપા કરી સમજાવો.

ગુરૂ—કર્મ ત્રણ પ્રકારનાં છે. સંચિત, ક્રિયમાણ અને પ્રારબ્ધ. સંચિત એટલે અનેક જન્મમાં કરેલાં જે પુણ્ય પાપરૂપ કર્મો જે કર્મો ફળ આપવા વગર સંચય રૂપે રહ્યાં છે તે સંચિત, અને અનેક જન્મમાં કરેલાં જે કર્મો તે કર્મોમાંથી જે કર્મોનું ફળ કે જે આ શરીર તથા સુખ દુઃખાદિ ભોગ ભોગવવા માટે નિર્માણ થયું તે પ્રારબ્ધ કર્મ કહેવાય અને આ વર્તમાન શરીરથી જે પુણ્ય પાપાદિક ક્રિયા થાય છે તે ક્રિયામાણ કર્મ કહેવાય.

શિષ્ય—કૃપાળુ આપ કહો છો કે જ્ઞાનથી કર્મોનો નાશ થાય છે તો પછી પ્રારબ્ધ કર્મ કેમ રહ્યું ?

ગુરૂ—જ્ઞાન અજ્ઞાનનો વિરોધી છે માટે જ્ઞાનથી અજ્ઞાનની નિવૃત્તિ થાય છે અને તે અજ્ઞાન નિવૃત્ત થયા પછી પ્રારબ્ધ તો ભોગવેથીજ નિવૃત્ત થાય છે. જ્ઞાન પ્રારબ્ધનો વિરોધી નથી કેમકે જો જ્ઞાન થવાથી અજ્ઞાનની નિવૃત્તિની સાથેજ જો પ્રારબ્ધ નિવૃત્ત થઈ જાય તો આ શરીરાદિકની સ્થિતિ બને નહીં માટે જ્ઞાનના સંપ્રદાયનો ઉચ્છેદ થઈ જાય, કેમકે જેને જ્ઞાન થયું તેનું તો પ્રારબ્ધ નિવૃત્ત થયું એટલે શરીરાદિનો અભાવ થયો અને શરીરાદિકના અભાવથી જ્ઞાનના ઉપદેશકર્તા આચાર્યોનો પણ અભાવ થયો માટે પ્રથમજ જ્ઞાનનો ઉપદેશ કર્તા આચાર્યજ નથી એવો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થયો, માટે પ્રારબ્ધ કર્મ ભોગવેથી નિવૃત્ત થાય છે એમ માનવાથી જ્ઞાનના ઉપદેશ કર્તા આચાર્યો તથા જ્ઞાનના સંપ્રદાયનો પણ ઉચ્છેદ થાય નહીં. હે શિષ્ય, આ સમાધાન સ્થૂળ બુદ્ધિવાળા પુરૂષોને માટે કહ્યું અને સૂક્ષ્મ દૃષ્ટિવાળા પુરૂષોને માટે બીજું સમાધાન કહું છું તે સાંભળ. હે શિષ્ય, જ્ઞાનથી જે અજ્ઞાન અને અજ્ઞાનના કાર્યોની નિવૃત્તિ કહી તે નિવૃત્તિ, એટલે જ્ઞાન થવાથી આ શરીરાદિક તથા પ્રતીત થતું વિશ્વ એની અત્યંતજ અપ્રતીતિ થવી એમ નથી. પંચદશીના ચિત્રદ્વીપમાં ૧૩ મા શ્લોકમાં કહ્યું છે કેઃ—

नाऽप्रतीतिस्तयोर्बाधः किन्तु मिथ्यात्वनिश्चयः ।
नोचेत्सुषुप्तिमूर्च्छादौ मुच्येताऽयत्नतो जनः ॥

અર્થઃ—તે જીવ અને જગતનો બાધ એટલે તે બંનેની અપ્રતીતિ ન સમજવી. કિન્તુ તે જીવ તથા જગતનો બાધ એટલે મિથ્યાત્વ નિશ્ચય એજ તેનો બાધ સમજવાનો છે. જો આમ ન માને તો સુષુપ્તિમાં તથા મૂર્છાદિક દશાઓમાં સર્વજનો અયત્નથીજ વગર પરિશ્રમેજ મુક્ત થઈ જાય. અભિપ્રાય એવો છે કે સુષુપ્તિ, મૂર્છા, મરણ, પ્રલય ઇત્યાદિક સ્થિતિને વીશે વગર પ્રયત્ને પોતાની મેળેજ દ્વૈત પ્રતીતિનો અભાવ છે તો તેટલા માત્રથીજ તત્વજ્ઞાન વિના મુક્તિ થવાનો પ્રસંગ આવી પડશે. માટે હે શિષ્ય આ સ્થળે નિવૃત્તિ એટલે મિથ્યાત્વ નિશ્ચય છે માટે જેને જ્ઞાન થયું તેને અજ્ઞાનની નિવૃત્તિ થવાથી અજ્ઞાનના કાર્યોમાં મિથ્યાત્વ નિશ્ચય થયો, માટે સર્વ કર્મો સંચિત, ક્રિયમાણ અને પ્રારબ્ધ એ ત્રણે કર્મોની નિવૃત્તિ થઈ. સારાંશ એ છે જે જેમ આ શરીરાદિકમાં તથા પ્રપંચમાં મિથ્યાત્વ નિશ્ચય છે તેમજ પ્રારબ્ધાદિકમાં પણ મિથ્યાત્વ નિશ્ચય છે. માટે મિથ્યાત્વ નિશ્ચય રૂપ નિવૃત્તિ ત્રણે કર્મોની સમજવી.

શિષ્ય—મહારાજ આ પ્રત્યક્ષ દેખાતા સંસારને તમે અસત્ય કહો છો તે પ્રત્યક્ષ પ્રમાણથી વિરૂદ્ધ છે.

ગુરૂ—

संसारः स्वप्नतुल्योहि रागद्वेषादिसंकुलः ।
स्वकाले सत्यवत्भाति प्रबोधेऽसत्यवत्भवेत् ॥

અર્થ—જેમ સ્વપ્ન મિથ્યા છતાં પણ નિદ્રાના સમયમાં સત્ય જેવું ભાસે છે પરંતુ જાગૃત અવસ્થામાં એમની મેળેજ ખોટું થઈ જાય છે, તેમ રાગ દ્વેષાદિ દોષ વડે ભરપુર સંસાર મિથ્યા છે તથાપિ અજ્ઞાન અવસ્થામાં સત્ય સરખો ભાસે છે. માટે હે શિષ્ય

જેને જ્ઞાન વડે અજ્ઞાનની નિવૃત્તિ થઈ તેને આ પ્રતિત થતો સંસાર સત્ય ભાસતો નથી પણ મિથ્યા છે એમજ સમજે છે.

શિષ્ય—અજ્ઞાનને નાશ કરનારી વૃત્તિ જ્ઞાનનો વિષય બ્રહ્મથી અભિન્ન આત્મા એમ બે વસ્તુ હોવાથી દ્વૈતની પ્રાપ્તિ થાય છે.

ગુરૂ—

अज्ञानकलुषं जीवं ज्ञानाभ्यासाद्धि निर्मलम् ।
कृत्वाज्ञानं स्वयं नश्येज्जलं कतकरेणुवत् ॥

અર્થઃ—જેમ ડહોળા પાણીમાં નાખેલું નિર્મળી ફળનું ચૂર્ણ (કતકરેણું) પાણીનો મેલ કાપી પોતે પણ નીચે બેસી જાય છે તેમ મહા વાકય જન્ય બ્રહ્મથી અભિન્ન આત્માને વિષય કરનાર વૃત્તિજ્ઞાન પણ તેના અભ્યાસની પરિપાક અવસ્થાએ હું કર્તા છું ભોક્તા છું એ પ્રકારના જીવના અજ્ઞાનરૂપ મેલનો નાશ કરી પોતે વૃત્તિજ્ઞાન પણ નાશ પામે છે. માટે વૃત્તિજ્ઞાન વડે દ્વૈતની પ્રાપ્તિ થતી નથી. માટે હે શિષ્ય ! જ્ઞાનને પરિપકવ કરવા માટે નિરંતર શ્રવણ, મનન અને નિદિધ્યાસન કરવું એ જીજ્ઞાસુને ઘણુંજ ઉપયોગી છે.

શિષ્ય—શ્રવણ, મનન અને નિદિધ્યાસનનો અર્થ સમજાવો.

ગુરૂ—શ્રવણ એટલે વેદાંત વાકયોના તાત્પર્યનો નિશ્ચય તે શ્રવણ કહેવાય અને નિશ્ચય કરેલો જે જીવ બ્રહ્મનો અભેદરૂપ તાત્પર્ય તેનું યુક્તિપૂર્વક ચિંતન કરવું તે મનન કહેવાય, તે યુક્તિ એ છે કે જો મારા આત્માથી બ્રહ્મ ભિન્ન હોય તો જેમ ઘટ મારા આત્માથી ભિન્ન છે માટે તે જડ છે તેમ જો બ્રહ્મ મારા આત્માથી ભિન્ન હોય તો ઘટની પેઠે જડ

હોવો જોઈએ, અને બ્રહ્મથી આત્મા ભિન્ન હોય તો બ્રહ્મથી ભિન્ન સંપૂર્ણ પ્રપંચ અસત્ જડ દુઃખરૂપ છે તેમ મારો આત્મા પણ અસત્ જડ દુઃખરૂપ હોવો જોઈએ પણ તેમ નથી. આત્મા સદ્રૂપ, ચિદ્રૂપ અને આનંદરૂપ છે. માટે આત્મા અને બ્રહ્મનો અભેદજ છે એમ યુક્તિપૂર્વક અભેદ ચિંતન કરવું તે મનન કહેવાય. અને નિદિધ્યાસન એટલે અનાત્માકાર વૃત્તિને ત્યાગ કરી બ્રહ્માકાર વૃત્તિનો નિરંતર પ્રવાહ તે નિદિધ્યાસન કહેવાય છે, અને નિદિધ્યાસનની પરિપાક અવસ્થા તેનેજ સમાધિ કહે છે. અર્થાત નિદિધ્યાસનમાં ત્રિપુટીનું ભાન રહે છે. ધ્યાતા ધ્યાન અને ધ્યેયરૂપ ત્રિપુટીના ભાનયુક્ત જે વૃત્તિ તે નિદિધ્યાસન અથવા સવિકલ્પ સમાધિ અથવા નિર્ગુણ ધ્યાન પણ કહેવાય છે, અને ધ્યાતા ધ્યાન અને ધ્યેયરૂપ ત્રિપુટીના ભાન રહિત વૃત્તિની સ્થિતિ તે નિર્વિકલ્પ સમાધિ કહેવાય છે.

શિષ્ય—પ્રભુ! તત્વના સાક્ષાત્કારવાળા જ્ઞાની પુરૂષોનાં લક્ષણ કૃપા કરીને સમજાવો.

ગુરૂ—શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતાના બીજા અધ્યાયમાં જે સ્થિતપ્રજ્ઞનાં લક્ષણો શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્માએ કહ્યાં છે તે લક્ષણયુક્ત તત્વસાક્ષાત્કારવાળા જ્ઞાની પુરૂષો હોય છે. શ્રીમદ્-ભગવદ્ગીતાના બીજા અધ્યાયના ૫૫ મા શ્લોકમાં પ્રથમ સ્થિતપ્રજ્ઞની જે સમાધિ સ્થિતિ કહી છે તે સાંભળ.

प्रजहाति यदा कामान् सर्वान् पार्थ मनोगतान् ।
आत्मन्येवात्मना तुष्टः स्थितप्रज्ञस्तदोच्यते ॥

અર્થઃ—હે પાર્થ, જ્યારે પોતાના મનમાં રહેલા સર્વ કામોને

ત્યાગ કરે છે તથા આત્માને વિષે આત્માવડેજ તુષ્ટ થાય છે ત્યારે તે સમાધિસ્થ પુરૂષ સ્થિતપ્રજ્ઞ કહેવાય છે. આ પ્રમાણે તત્વજ્ઞાની સ્થિતિવાળો હોય છે. અને સમાધિ સ્થિતિના ઉત્થાનકાળમાં જે લક્ષણયુક્ત જ્ઞાનવાન પુરૂષો રહે છે તે સાંભળ.

दुःखेष्वनुद्विग्नमनाः सुखेषु विगतस्पृहः ।
वीतरागभयक्रोधः स्थितधीर्मुनिरुच्यते ॥

અર્થઃ—દુઃખોમાં ઉદ્વેગ રહીત મનમાળો અને વિષય સુખોમાં સ્પૃહા વિનાનો રાગ ભય અને ક્રોધ જેના નિવૃત્ત થયેલાં છે એવો મનનશીલ પુરૂષ સ્થિતપ્રજ્ઞ કહેવાય છે, આ પ્રમાણે તત્વજ્ઞાની ઉત્થાનકાળ એટલે વહેવારકાળમાં ઉકત લક્ષણયુકત હોય છે. હે શિષ્ય! બે શ્લોકવડે જે સ્થિતિ જ્ઞાનવાનની કહી તે સ્થિતિવાળાને જીવન્મુકત પુરૂષ કહે છે. માટે તારે હવે જ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યા પછી જીવન્મુકત સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરવી એજ તારા જ્ઞાનનું દૃષ્ટ ફળ છે કેમકે વિવેક ચૂડામણીમાં શ્રી શંકરાચાર્ય સ્વામીજીએ કહ્યું છે કેઃ—

विज्ञातब्रह्मतत्वस्य यथापूर्वं न संसृतिः ।
अस्ति चेन्न स विज्ञातब्रह्मभावो बहिर्मुखः ॥

અર્થઃ—જેણે બ્રહ્મનું તત્વ જાણેલું હોય તેને સંસાર આગળના જેવો રહેજ નહિ. અને જો આગળના જેવો રહે તો તેને બ્રહ્મ તત્વથી અજાણ અને બહિર્મુખ સમજવો. એટલા માટે તારે જીવન્મુકત સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરવી જેથી પૂર્વની પેઠે તારામાં સંસારીત્વપણું ઘટે નહિ પણ કૃષ્ણ પરમાત્માએ ૫૫—૫૬ એ બે શ્લોકવડે જે સ્થિતિ કહી તે સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરી જીવન્મુકત થા. મહાપુરૂષોએ કહ્યું છે કે,

જીવન તનમે પ્રાણ હૈ, મુક્ત ભયો અહંકાર,
જીવનમુક્ત સો જાણીએ, વેદ વચન અનુસાર.

અર્થઃ—પ્રાણવડે કરીને આ શરીર જીવે છે અને જેનો અહંકાર મુકત થયો છે તે પુરૂષ જીવન્મુકત છે એમ વેદ પોકારીને કહે છે, માટે નિઃશેષ અહંકારની નિવૃત્તિરૂપ જીવન્મુકિત પ્રાપ્ત કર. જેણે જીવન્મુકિત પ્રાપ્ત કરી તેણે વિદેહમુકિત પણ પ્રાપ્ત કરી.

દોહરો

યહી સનાતન નેમ હે, મૃતક તરે જળમાંહી;
જીવન મૃત ભવ જળ તરે, યામે સંદેહ નાહી.

અર્થઃ—આ સનાતન નેમ છે કે મુડદું જળમાં તરે છે ડુબતું નથી, તેમજ જીવન્મુકત એટલે પ્રાણવડે જીવે છે અને બ્રહ્મ અભ્યાસવડે સૂક્ષ્મવાસના અને સૂક્ષ્મ અહંકાર જેનો મૂકત થયો છે તે જીવન્મુકત પુરૂષ આ સંસારૂપ સમુદ્રને તરે છે, એમાં જરા પણ સંદેહ નથી. કૃષ્ણ પરમાત્માએ બીજા અધ્યાયના ૭૨ મા શ્લોકમાં કહ્યું છે કેઃ—

एषा ब्राह्मी स्थितिः पार्थ नैनां प्राप्य विमुह्यति ।
स्थित्वाऽस्यामन्तकालेऽपि ब्रह्मनिर्वाणमृच्छति ॥

અર્થઃ—હે પાર્થ, આ બ્રહ્મ વિષય સ્થિતિ છે એને પામીને મોહ પામતો નથી. આ સ્થિતિમાં અંત્ય અવસ્થા વિષે રહીને પણ બ્રહ્મ નિર્વાણને પામે છે. સારાંશ એ છે જે બ્રહ્મ નિષ્ઠારૂપ સ્થિતિને જે પુરૂષ પામે છે તે પુરૂષ કોઈ વખતે પણ મોહને પામે નહિ અને બ્રહ્મનિષ્ઠારૂપ સ્થિતિમાં જે કોઈ પુરૂષ અંત્ય અવસ્થાને વિષે પણ સ્થિત રહે તો તે પુરૂષ પણ બ્રહ્મ નિર્વાણને અર્થાત બ્રહ્મને વિશેજ આનંદ પામે છે. તો પછી જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી મરણ પર્યંત બ્રહ્મનિષ્ઠા રૂપ સ્થિતિમાં રહે તો તે પુરૂષ વિદેહમુક્તિ પ્રાપ્ત કરે એમાં જરા પણ સંદેહ નથી.

ભાગ પાંચમો

કુંડલીઆ

ધારૂં ચરણુ રજ શ્યામકી, ગુરૂ ગોવિંદ એક સ્વરૂપ,
અભય દાન દિય દીનકુ, ઉપમા અહો અનુપ;
ઉપમા અહો અનુપ, પૂરણુ ચિદ્ઘન એક સત્તા,
મન વાણી અધ્યસ્ત, આપ અધ્યસ્ત કો અત્તા;
ડાહ્યો કહે દીલ માંય, વિગત ભ્રમ મોહ અંધારૂં,
અહં સચ્ચીદાનંદ, આત્મા ઉરમે ધારૂં—૧

અમર પદકા પાવના, મત સમજો મુસ્કેલ,
ચિત્ત શુદ્ધિ વૈરાગ દ્રઢ, સાધન સાધે સહેલ;
સાધન સાધે સહેલ, કરે સદ્ગુરૂકી સેવા,
પાવે પૂરણુ જ્ઞાન, અવિચળ આતમ દેવા;
ડાહ્યો કહે દીલ માંય, તજે જબમે મેરા યહ વમર,
સ્વયં સચ્ચિદાનંદ, નિત્ય પ્રાપ્તપદ અમર—૨

અંતર બાહેર ઉર્ધ્વઅધ, પૂરણુ ચિદ્ઘન એક,
કલ્પિત નામાકાર, ભાસે ભાવ અનેક;
ભાસે ભાવ અનેક, મોશ્રીમે જેસે લસ્કર,
તરંગ ફેન બુદ બુદા, જલમે જ્યોં ભાસે ચક્કર;
ડાહ્યો કહે દીલ માય, અનુગત વસ્તુ સ્વતંતર,
સોહી સત ચિદાનંદ, આત્મા બાહેર અંતર—૩

જીવ હુવા પૂછત ફીરે, ઉપજે કયોં આનંદ,
ઉપજે સો આનંદ વિનાશી, મર્મ સમજ મતિમંદ;
મર્મ સમજ મતિમંદ, આત્મસુખ સદા અવિનાશી,

ચીનો પૂરણ બ્રહ્મ, તજી તન તીન વિનાશી;
ડાહ્યો કહે દીલ માય, આપકો લખલે શિવ,
કરી અવિદ્યા નાશ, કીયા હે જીસને જીવ—૪

ચહો ચેન જો ચિત વિશે, કરો અંતર આરામ,
તજો વિષયકી કામના, ભાસે સુખમય ધામ;
ભાસે સુખમય ધામ, અસત જડ દુખ તે ન્યારા,
વિત્ત પુત્ર તનુ અક્ષતે, સદા પ્રાણ તે પ્યારા;
ડાહ્યો કહે દીલ માય, ફેર કયો ક્ષુદ્રાનંદમે વહો,
કરો અંતર આરામ, ચૈન જો ચિતમે ચહો—૫

રંગ ચઢ્યા છૂપે નહિ, એન નેન પૈછાન,
બાહીર મન ડોલે નહિ, અંતર મુખ અવસાન;
અંતર મુખ અવસાન, પાન બ્રહ્માનંદ રસકો,
તુટી વાસના તીન, મિટ્યો પૂની ચિંતા ચસકો;
ડાહ્યો કહે દીલ માય, પૂરૂષ જો હુવા નિસંગ,
એન નેન પૈછાન, ચઢ્યા સો છુપે ન રંગ—૬

અહો લિઝત નર જન્મકી, મીલે ન વારંવાર,
તીન ઇચ્છા ત્યાગ કર, પૂરણ બ્રહ્મ વિચાર;
પૂરણ બ્રહ્મ વિચાર, મીટે ભવ ચક્કર વ્યાધિ,
પાવે જીવન મુક્તિ, સદા સુખ સહજ સમાધિ;
ડાહ્યો કહે દીલ માય, નિરંતર નિજાનંદમે રહો,
મીલે ન વારંવાર, નર જન્મકી લિઝત અહો—૭

બહોત ગઈ થોડી બી, થોડી બી અબ જાય,
પૂરણમે પ્રીતિ કરો, દ્રષ્ટ દુઃખ મીટ જાય;
દ્રષ્ટ દુઃખ મીટ જાય, પાય બ્રહ્માનંદ પદકો,
કરીલે કાલ વ્યતીત, ચિતમેં રહે ન ખટકો;
ડાહ્યો કહે દીલ માય, પ્રગટે જબ અંતર જ્યોત,
કયા રહી કયા ગઈ, કયા થોડી કયા બહોત—૮

મન મૂષા મુષ્કાત હે, અહો ભાઈ અબ રેન,
દીપક દ્રષ્ટિ નષ્ટ ભઈ, ધૂમ મચાવો એન;
ધૂમ મચાવો એન, ફીરો અબ હોય સ્વતંતર,
સોએ સબી સરદાર, કાટકે ખાવો અંબર;
સોએ સબી સરદાર, કાટકે ખાવો અંબર;
ડાહ્યો કહે દીલ માય, વિવેકી જાગે જન,
જલે જ્યોત વિજ્ઞાન, લૂકા રહેશો મૂષા મન—૯

મન કૌવા બદમાસ તું, ઉચ્છિષ્ટ જહાં તહાં ખાય,
નિજ ઘર અમૃત પાનકો, ત્યાગી ચર્મકો ચહાય;
ત્યાગી ચર્મકો ચહાય, ફીરે નિશદીન હોકે કંગલા,
તેરા ઘર તું દેખ, અહો આનંદ બંગલા;
ડાહ્યો કહે દીલ માય, પડ્યા જો કીચમે કુંચન,
ત્યાગ કીચકો સંગ, બેઠ હંસહી હોકે મન—૧૦

નારાયણ નિજ રૂપકો, સુમર લે વારંવાર,
બીના પરિશ્રમ પાર હોય, યહી સાર સંસાર;
યહી સાર સંસાર, અહર્નિશ સંત પુકારે,
ગુરૂ જ્ઞાન ધર ધ્યાન, ઉતરજા પાર કીનારે;
ડાહ્યો કહે દીલ માય, કરલે બ્રહ્મ પારાયણ,
સુમરલે વારંવાર, નિર્મળ નિજરૂપ નારાયણ—૧૧

સુ સેવન કર સર્વદા, નાશે કર્મ ઓર કલેશ,
કુ કુબજાકો નાશ કર, પાવે પદ અમરેશ;
પાવે પદ અમરેશ, સદા મન શાન્તિ પાવે,
કામ ક્રોધ મદ લોભ, વેરી દીલકે ઉઠ જાવે;
ડાહ્યો કહે મન માંય, લક્ષકી લિઝત લે મન,
મીટે કર્મ ઓર ક્લેશ, સર્વદા કર સુ સેવન—૧૨

કરના થા સો ના કીયા, રહ્યા ખાય પી સોય,
મરતે બખત હે નરો, નેંન પડેંગે રોય;

નૈન પડેગે રોય, પડેગા જમકા સોટા,
પૂછેગા વો હીસાબ, જ્હાં નહિ બડા ઔર છોટા;
ડાહ્યો કહે દીલ માંય, બીચાર બીન જીસકા મરના,
સદા રહે અફસોસ, કીયા નહિ જો કરના—૧૩

કર મત બાત ભવિષ્યકી, કરલે અબહી સોય,
ચુથે અનાતમ ચીથડા, ચેન ન ચીત્તમે હોય;
ચેન ન ચીતમે હોય, રહેગી આશ અધુરી,
અબહી ધરલે ધ્યાન, પાય લે લિઝત પૂરી;
ડાહ્યો કહે દીલ માંય, તજે કયું તેરા વક્કર,
કરલે તેરે હાથ બાત પીછેકી મતક્કર—૧૪

પાવે નર વૈરાગ્યકો, લહે બોધ તતકાળ,
બીનુ વૈરાગ્ય ન બોધ હોય, વિષય ભોગ વિકરાળ;
વિષય ભોગ વિકરાળ, કાળ યહ કરત ખુવારી,
બહુ રોવે હુશીયાર, છુટે નહિ મનકી યારી;
ડાહ્યો કહે મન માંય, ઊપરતી સંગમે આવે,
લહે બોધ તતકાળ, દ્રષ્ટ સુખ પલમે પાવે—૧૫

તજો મનોરથ માનવી, અવસર મીલ્યા અમોલ,
સૂત વિત દારા દેહમે, ચઢ્યા ચિત ચકડોળ;
ચઢ્યા ચિત ચકડોળ, સ્થિરતા કૈસે પાવે,
મે મેરા અભિમાન, ચાકપે ખુબ ચઢાવે;
ડાહ્યો કહે દીલ માંય, સદા શિવોહં ભજો,
મિથ્યા માયા જાળ, મનોરથ મનકા તજો—૧૬

આપ આપમે દેખ તું, જીનકા અદ્દભૂત ખ્યાલ,
અદ્વિતીય ચેતન આપમે, વિશ્વ વિવર્ત જંજાળ;
વિશ્વ વિવર્ત જંજાળ, આપમે અપના દર્શન,
ચિદ વિલાસ ચિદરૂપ, દેખકે હોના પરસન;
ડાહ્યો કહે દીલમાય, ભાસે જ્યોં મિથ્યા સ્વમા,
તુજમે તેરા ખ્યાલ, દેખ અપનેમે અપના—૧૭

દેવ નિરંજન આપ તું, આપને હીરદે માંય,
બાહિર ઢુંઢે ભૂલતે, ગુરૂ બીન ઘર નહિ પાય;
ગુરૂ બીન ઘર નહિ પાય, જાય નહિ અંતર કસ્મલ,
પ્રગટ ભાનુ છૂપ રહે, સામને આયા બદ્દલ;
ડાહ્યો કહે દીલમાય, ચરણ સદ્‌ગુરૂકે સેવ,
ત્યાગી અનાદિ ભૂલ, આપકો લખલે દેવ—૧૮

દેવ દેવ પોકારતે, કોઉ ન સમજે ભેવ,
ભૂલ્યો અપને રૂપકુ, બન્યો જીવ સ્વયમેવ;
બન્યો જીવ સ્વયમેવ, આપકું આપ ન દેખે,
ધરી દેહ અભિમાન, પૂરણકુ પરિક્ષીન પેખે;
ડાહ્યો કહે દીલ માય, યથારથ સમજે ભેવ,
ધરી રહે મુખ મૌન, કહે ફીર કીસકો દેવ—૧૯

જાણ ભઈ નિજ રૂપકી, દેખે સબમે દેવ,
જીવ જગત જગદીશ હે, કરે કીસીકી સેવ;
કરે કીસીકી સેવ, રહી નહિ દ્વૈતકી દૃષ્ટિ,
આદિ મધ્ય અવસાન, દેવમય દેખે સૃષ્ટિ;
ડાહ્યો કહે દીલમાય, અહો બ્રહ્મ નિષ્ઠાવાન,
કૃત કૃત્ય નિષ્કામ, ભઈ નિજ રૂપકી જાન—૨૦

એક એવ અદ્વૈતમે, અદ્‌ભૂત માયા ખ્યાલ,
સત્તા ભાન આનંદમે, નામ રૂપ જંજાળ;
નામ રૂપ જંજાળ, સ્થાવર જંગમ સૃષ્ટિ.
કર્તા ક્રિયા કર્મ, અન્યથા તેરી દૃષ્ટિ;
ડાહ્યો કહે દીલ માય, પ્રગટે પૂરણ વિવેક,
રહે ન દ્વૈત, અદ્વૈત, વિલોકે વસ્તુ એક—૨૧

રહો નિજાનંદમે સદા, અદ્‌ભૂત પાકે જ્ઞાન,
પરમ રસાયન પાનતે, હોવે મન મસ્તાન;
હોવે મન મસ્તાન, કહો ક્યા હે દીલગીરી,

પાકે પરમ આનંદ, રહી ક્યા આશ અધુરી;
ડાહ્યો કહે દીલ માય, અબ ક્યુ ક્ષુદ્રાનંદમે વહો,
પાકે અદ્‌ભૂત ધ્યાન, સદા નિજાનંદમે રહો—૨૨

અમૂલ્ય લાલકી ગાઠડી, જહાં તહાં મત ખોલ,
ગ્રાહક બીના બીકે નહિ, મૂરખ કહે ક્યા મોલ;
મૂરખ કહે ક્યા મોલ, લાલ લજ્જાકુ પાવે,
ગ્રાહક વિરલા કેઈ, ખજાના ખોલ દીખાવે;
ડાહ્યો કહે દીલમાય, હોય નહિ પથ્થર પારસ તુલ્ય,
અસલ સો તો અસલ, નકલ નહિ હોય અમુલ્ય—૨૩

આરતી

જય જય જય દેવા, શ્રી સદ્‌ગુરૂ જય દેવા,
બાહ્યાભ્યંતર પૂરણ (૨) કરૂણાનિધી દેવા—ટેક.
ગુરૂ બ્રહ્મા ગુરૂ વિષ્ણુ, ગુરૂ મહાદેવા-પ્રભુ ગુરૂ મહાદેવા,
સાક્ષાત પૂરણ બ્રહ્મ (૨) વન્દુ તમ દેવા—જય જય.
બ્રહ્મા ધ્યાવે વિષ્ણુ ધ્યાવે, ધ્યાવે મહાદેવા-પ્રભુ ધ્યાવે મહાદેવા,
ધ્યાન ધરે નારદ સનકાદિક (૨) ઇંદ્રવરૂણ દેવા—જય જય.
શ્રી સગુણ નિરગુણ સ્વામિ, બહુનામી દેવા-પ્રભુ બહુનામી દેવા,
જગત ઉત્પત્તિ લય કારણ (૨) તારણ તમ દેવા—જય જય.
સદ્‌ઘન ચિદ્‌ઘન, આનંદઘન દેવા-પ્રભુ આનંદઘન દેવા,
ત્રિગુણાતીત સ્વરૂપ (૨) ધારૂં અંતરમાં દેવા—જય જય.
આતમબ્રહ્મ અભેદ, ભેદછેદ કહો દેવા-પ્રભુ ભેદછેદ કહો દેવા,
નિગમાગમનો સાર (૨) કહેવા પ્રગટ્યા તમ દેવા—જય જય.
શરણાગત ઉદ્ધાર, આપી અનુભવને દેવા-પ્રભુ આપી અનુભવને દેવા,
વારંવાર પ્રણામ (૨) તનમનથી દેવા—જય જય.
આરતી અંતરમાય, ધારે નરનારી દેવા-પ્રભુ ધારે નરનારી દેવા,
ડાહ્યો વન્દે શ્યામ (૨) પામે અવિચળ પદ દેવા—જય જગ.

ભાગ છઠ્ઠો

॥ ॐ श्रीगुरुपरमात्मने नमः ॥

अथात्मविशेषणाख्यमालिकाप्रारंभ ॥

श्रीरामं परमानंदं सर्ववेदांतविग्रहम् ॥
बुद्धियोगप्रदं पुंसां भजतां तं भजाम्यहम् ॥१॥

अहंब्रह्मेतिविज्ञानं जातं यस्य प्रसादतः ॥
दत्तं येनाभयं दानं तस्मै श्रीगुरवे नमः ॥२॥

शरीरत्रितयादन्यः पंचकोशविलक्षणः ॥
अवस्थात्रितयातीतः प्रत्यगात्माऽहमव्ययः ॥३॥

द्रष्टाहं दृश्यवर्गस्य सर्वसाक्षिस्वरूपकः ॥
सद्रुपोहं चिदात्माऽहं परमानंद अद्वयः ॥४॥

सर्वाधारो निराधारो निर्विकारः परावरः ॥
सर्वाधिष्ठानरूपोऽहं सर्वभूतावभासकः ॥५॥

निगूढः सर्वभूतेषु देवदेवोऽहमेकलः ॥
अविभक्तस्वरूपोऽहं सर्वसंगविवर्जितः ॥६॥

सर्वात्मा परमात्माऽहं कूटस्थोऽहं स्वयंप्रभः ॥
ज्ञातृज्ञानविहीनोहं नित्यज्ञप्तिस्वभाववान् ॥७॥

ध्यातृध्यानविहीनोऽहं ध्येयहीनः स्वयंसदा ॥
सूक्ष्मात्सूक्ष्मतरो नित्यो दृश्यते सूक्ष्ममेधया ॥८॥

दूराद्दूरतरो वापि ह्यंतिकादंतिकोऽप्यहम् ॥
तुर्यातीतस्वरूपोहं केवलोऽहं सनातनः ॥९॥

सर्वत्र समरूपोहं पूर्णोऽहं पुरुषोत्तमः ॥
अंतर्यामिस्वरूपोहं जगद्योनिरलेपकः ॥१०॥

चिदाकाशस्वरूपोहं नित्यमुक्तोहमेव च ॥
निस्पृहो निरपेक्षोहं निरीहोस्मि निरंशकः ॥११॥

अकर्त्ताहमभोक्ताहमाप्तकामस्वभाववान् ॥
भूमानंदस्वरूपोहं सर्वशोकविवर्जितः ॥१२॥

तत्त्वातीतस्वरूपोहं क्षेत्रज्ञोहमजोऽमृतः ॥
स्वमहिम्निप्रतिष्ठोहं शुद्धोहं प्रकृतेः परः ॥१३॥

प्रज्ञानघनरूपोहं निर्द्वंद्वो निश्चलः सदा ॥
अपूर्वोऽनपरश्चास्मि नामरूपविवर्जितः ॥१४॥

परंधाम स्वरूपोहमात्मारामोहमेव च ॥
सांख्ययोगाधिगम्योहमवाङ्मनसगोचरः ॥१५॥

चिदादित्यस्वरुपोहं प्रज्ञानेत्रप्रकाशकः ॥
सर्वेषामनुमंताहं कर्माध्यक्षो न दोषभाक् ॥१६॥

रामोहं वासुदेवोस्मि नारायणोहमच्युतः ॥
गोविंदोहं हरिर्विष्णु रहमस्मि सदाशिवः ॥१७॥

निर्वाणोहं परोलाभो नित्यविज्ञानविग्रहः ॥
शाश्वतोहं प्रशांतोहं संसारधर्मवर्जितः ॥१८॥

नित्यापरोक्षरूपोहं निष्प्रपंचोऽस्म्यहं सदा ॥
अनंतोहमनिर्देश्यो भेदाभेदविवर्जितः ॥१९॥

सर्ववेदांतवेद्योहं नवावेद्यः कदाचन ॥
अनिरूप्यस्वरूपोहं अप्रमेयोऽस्म्यहं सदा ॥२०॥

निष्कलोहमचिंत्योहं निष्क्रियोहं निरामयः ॥
निर्विशेषस्वरूपोहं निरवद्यो निरंजनः ॥२१॥

निर्विकल्पस्वरूपोहमविकार्योहमक्षयः ॥
निर्गुणोहं स्वयंज्योतिरग्राह्योहमलक्षणः ॥२२॥

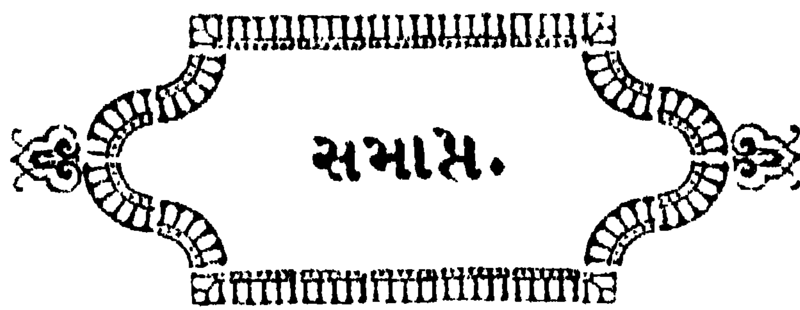
अहमेव परं ब्रह्म परं ब्रह्माहमेव च ॥
अभेदलक्षणं ज्ञानं तदेव मोक्षसाधनम् ॥२३॥

आत्मतत्त्वानुसंधानं कृतं येन मुमुक्षुणा ॥
तेन कर्म कृतं कृत्स्नं यज्ञदानादिकं शुभम् ॥२४॥

आत्मविशेषणाख्येयं मालिका सामनिर्मिता ॥
यः कंठे धारयेत्प्रीत्या स गच्छेत्परमं पदम् ॥२५॥

सदा शांताकारं प्रणतजनसंतापशमनं
गुणोदारागारं सततममलं मंगलतनुम् ॥

कृपापारावारं भवजलधिपारं परतरं
भजेहं तं नित्यं भवभयहरं श्रीहरिगुरुम् ॥२६॥

મુદ્રક:—**આર. એસ. ગુપ્તે,** મુંબઈ વૈભવ પ્રેસ, સેન્ડહર્સ્ટ રોડ, ગિરગામ-મુંબઈ.

પ્રકાશક:—**મોહનલાલ દયાળજી,** શાંતિ-કુંજ વિલેપારલા, મુંબઈ.

